

ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ "ΤΣΕΝΕΟΓΛΟΥ,"
ΤΕΩΣ ΔΙΚΗΓΟΡΟΥ

**ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ Μ. ΑΣΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΝ ΑΙΩΝΑ
(1822 - 1922)**

ΑΘΗΝΑΙ 1958

ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ "ΤΣΕΝΕΟΓΛΟΥ,"
ΤΕΩΣ ΔΙΚΗΓΟΡΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ Μ. ΑΣΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΝ ΑΙΩΝΑ
(1822 - 1922)

ΑΘΗΝΑΙ 1958

Ὁ συγγραφεὺς εἰς Ἀττάλειαν, κατὰ τὸ 1911, εἰς
ἡλικίαν 33 ἐτῶν.

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Τελευταία ἐπιθυμία τοῦ θείου μου Φιλίππου Νικολαΐδου «Τσενεόγλου» ἦταν ἡ ἀνατύπωσις τῆς ἱστορικῆς καὶ ἠθογραφικῆς του μελέτης περὶ τῆς γενέτειράς μας Σπάρτης καὶ ἡ προσφορά της εἰς τὸν ὁμώνυμον σύλλογον. Πραγματοποιεῖται τώρα δαπάναις τῆς χήρας του Κας Αἰκατερίνης Νικολαΐδου.

Μία πτυχή τῆς ζωῆς καὶ τοῦ δράματος χιλιάδων Ἑλλήνων. Δημιουργήματα 30 αἰώνων βρέθηκαν ἔξαφνα βορὰ κυκλῶνος πὺν σάρωσε τὰ πάντα καὶ πὺν οἱ συνέπειές του πολλὰς γενεὰς ἀκόμα θὰ ταλανίζουν τὴν Ἑλλάδα.

Τὸ περιεχόμενο ἀπευθύνεται πρὸς ὅλες τὶς ἡλικίες. Ἀνιάτοι νοσταλγοί, ὅσοι γνώρισαν τὴν γενέτειρα, θὰ συγκινηθοῦν ξαναγυρίζοντας σὲ τόπους, σὲ πράγματα καὶ πρόσωπα ἀκριβοθύρητα καὶ ἀγαπημένα. Στούς νεώτερους θυμίζει τὰ ὁράματα τῶν παιδικῶν μας κοιτώνων μὲ τὶς πραγματικὰς ἱστορίες τῆς γαλιᾶς, γύρω ἀπὸ τὴ Σπάρτη μας, πὺν μᾶς δίδουν τὴν ἠθικὴν ἔκφρασι τοῦ παρόντος καὶ τὴν ἔμπνευσι γιὰ τὸ μέλλον.

Πρὸς ἓναν τέτοιον ἀνιάτο νοσταλγὸ τὸν μακαρίτην θεῖον μου, στρέφονται μὲ κατάνυξι πάντοτε οἱ σκέψεις μου.

ΟΛΥΜΠΙΑ ΧΑΤΖΗ-ΓΕΩΡΓΗ ΘΕΟΔΩΡΟΥ
(ΚΟΥΜΠΙΔ-ΟΓΛΟΥ)

Δικηγόρος

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ

ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΝ ΑΙΩΝΑ (1822 - 1922)

1) Γεωγραφική τοποθεσία

Ἡ γενέτειρα ἡμῶν Σπάρτη κεῖται ἐπὶ ἐνὸς ὄροπεδίου ὕψους περίπου 950 μέτρων ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης καὶ ἐκτάσεως 1500—1800 τετραγωνικῶν χιλιομέτρων.

Ἐξαπλοῦται ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς ἀπὸ τὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους Ταύρου μέχρι τοῦ ὑψώματος Ἀγλασοῦν καὶ τῆς ὁμωνύμου λίμνης. Ἡ πόλις εὐρίσκεται πρὸς νότον τοῦ ὄροπεδίου, ἄρχεται ἀνατολικῶς ἀπὸ τὸ χωρίον Μίνασσην τῆς Ἰσαυρίας, καὶ ἐπεκτείνεται ἀπὸ τὰ Ἀγιασμένα διὰ τοῦ λόφου τῶν Ρόδων (Κουλλουκ Τεπεσι), Μαύρου λόφου (Καρὰ τεπέ), Χισάρ (Ἀκρόπολις) μέχρι τῆς λίμνης τῆς καλουμένης «Κόλτσούκ». Βορείως κεῖται τὸ ὕψωμα τοῦ Φάντας, τὸ ὅποιον ἀπέχει περί τὰ 15 χιλιομέτρα. Ἀνατολικῶς 25 χιλ. ἀπέχει ἡ λίμνη τοῦ Ἐγυρδιρίου καὶ δυτικῶς 25 χιλ. ἀπέχει τὸ Βουρδούριον. Ἡ Σπάρτη κεῖται εἰς τὸ μέσον. Πρὸς βορρᾶν τῆς πόλεως ἐπεκτείνεται μεγάλη πεδιάς, περιέχουσα χωρία εὐφορώτατα (Λαγός, Τσουνούρ, Ἰσλάμκογιοῦ, Ἀγρός, Κόνεν, Φάντας, Φίντος). Ἡ πόλις εἶναι ἐκτεθειμένη εἰς τοὺς βορείους ἀνέμους, τὸ κλίμα τὸν χειμῶνα εἶναι ψυχρὸν καὶ τὸ καλοκαῖρι πολὺ δροσερὸν καὶ εὐκρατέστατον, τὸ νερὸ θρεπτικώτατον καὶ χωνευτικόν.

Ἐσχάτως ὑπὸ τῆς φίλης γείτονος ἰδρύθησαν διάφορα ἀναρρωτήρια καὶ σανατόρια καὶ ἔχει διαφημισθῇ ὡς τουριστικὴ πόλις. Πρὸ τοῦ Παγκοσμίου πολέμου εἶχε πληθυ-

σμόν 28 χιλ. ἐκ τῶν ὁποίων 20 χιλ. ἦσαν Τοῦρκοι, 7 χιλ. Ἑλληνες καὶ χίλιοι Ἀρμένιοι. Μετὰ τὴν ἐξόντως τῶν Ἀρμενίων καὶ ἐκτόπισιν τῶν Ἑλλήνων, ἐγκατεστάθησαν πρόσφυγες προσελθόντες ἐκ τῆς Μακεδονίας, τὸ πλεῖστον Ἑλληνόφωνοι, γουναράδες τὸ ἐπάγγελμα, τῆς περιφερείας Καστορίας καὶ Καϊλαριων.

Συνδέεται σιδηροδρομικῶς μετὰ τῆς Σμύρνης καὶ Ἀτταλείας, σιδηροδρομικὸς σταθμὸς τῆς Σμύρνης εἶναι τὸ χωρίον Κουλονοῦ καὶ ἐκεῖθεν ἀπέχει ἡ Σμύρνη μίαν ἡμέραν, σιδηροδρομικὸς σταθμὸς Ἀτταλείας εἶναι εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τῆς πόλεως, εἰς τὴν Πλατεῖαν τῆς βρίσεως «Πιρι ἐφένδη». Ἐκεῖθεν ἀπέχει ἡ Ἀττάλεια 3—4 ὥρας. Λειτουργοῦσι πολλὰ αὐτοκίνητα καὶ λεωφορεῖα συγκοινωνίας πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις.

2) Ὑδροεῦσις

Ὑπαρχουσι πολλαὶ βρύσεις δημόσιαι καὶ ἰδιωτικαί, ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων τὰ πόσιμα νερὰ διοχετεύονται διὰ σωλήνων ἀπὸ διαφόρους πηγὰς, ὅλα τὰ νερὰ σχεδὸν εἶναι σιδηροῦχα καὶ δι' αὐτὸν τὸν λόγον τὰ δόντια ὅλων τῶν πατριωτῶν μας μαυρίζουν. Εἰς μερικὰς συνοικίας τὰς κειμένας δεξιόθεν τοῦ χειμάρρου ἐπεκράτει μεγάλη λειψυδρία, καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ κτίσουν μεγάλας στέρνας καλουμένας (τσεσμέδες), τὰς ὁποίας ἐγέμιζον μὲ ποτιστικὰ νερὰ τῶν ρυάκων τὴν νύκτα. Αἱ στέρναι αὗται εἶναι μεγάλαι περιέχουσιν ἐκάστη περίπου ἑκατὸν κυβικὰ μέτρα ὕδατος. Τοιαῦται στέρναι εὗρισκοντο εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Συνοικίαν Ἐμρέ, ἥτις σχεδὸν ἐστερεῖτο ποσίου ὕδατος. Εὐτυχῶς πρὸ ὀγδοήκοντα ἐτῶν ἐκ τῶν προκρίτων τῆς Συνοικίας ὁ Ἥλιος Χατζῆ Δουρμούς ὀγλοῦ, ἀπὸ μίαν πηγὴν καλουμένην «Πηγὴ τῶν ρόδων» (Κουλλοῦ Πινάρ) ἔφερεν ἄφθονον ὕδωρ πόσιμον καὶ ἐγλύττωσε τὴν Συνοικίαν ἀπὸ ἀνυδρίας καὶ οὕτως ἠχρηστεύθησαν αἱ στέρναι. Πάνυ δικαίως ὑπὸ μὲν τῆς Κυβερνήσεως διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ταύτην ἐπαρσημοφορήθη, ὑπὸ δὲ τῆς Ἐκκλησίας ἀνεκηρύχθη Λογοθέτης.

Ἡ πόλις διασχίζεται ὑπὸ χειμάρρου πηγάζοντος ἐκ τῆς ὁμωνύμου λίμνης. Ἡ ὁμώνυμος λίμνη κεῖται εἰς τὸ ὑψηλότερον σημεῖον πρὸς δυσμὰς τῆς πόλεως· προμηθεύονται καὶ ἄρκετὰ ψάρια ἐξ αὐτῆς (σαζάνια) μὲ χαβιάρια. Πέριξ αὐτῆς τὸ καλοκαῖρι κατασκηνώνουν πολλοὶ κτηνοτρόφοι καὶ παράγουν τυριὰ καὶ γιαούρτια ἔκτακτα τῆς σακούλας τὰ ὀνομαζόμενα (γιαγούρτια σάλας) ἐξ αὐτῶν ὅλη ἡ πόλις πάρασκευάζει τὸ διάσημον τραχανᾶ διὰ σοῦπαν· αὕτη ἡ σοῦπα τραχανᾶ εἶναι τόσον νόστιμη ὥστε ἐξ αὐτοῦ βγῆκεν ἡ λαϊκὴ παροιμία «ἡ σοῦπα τραχανᾶ τῆς μάνας μου».

Διὰ ἀρχαίων ὑδραγωγείων τὸ νερὸ τῆς λίμνης καταβαίνει εἰς τὴν πόλιν, διέρχεται διὰ τῆς τοποθεσίας «Ζανπακλῆ», χρησιμεύει ὡς κινητήριος δύναμις τῶν πέντε μεγάλων ὑδρομύλων, ποτίζει ὅλους τοὺς κήπους τῆς συνοικίας Δερὲ μαχαλλὰς ὅπου βρίσκονται τὰ καλλίτερα ὀπωροφόρα δένδρα κερασέαι καὶ μηλέαι, καὶ ρέει πρὸς τὴν πόλιν διὰ τῶν βυρσοδεψείων «Ταπακχανὲ» καὶ σφαγείων εἰς τὸ κάμπο, ἄλλο νερὸ ποτιστικὸ καταβαίνει ἀπὸ τὸ ὕψωμα Ἀγλασοῦν πρὸς τὴν ἀγοράν. Κᾶποτε ὁ χεῖμαρρος πλημμυρεῖ καὶ ἐπιφέρει μεγάλας ζημίας πρὸς τὰς κάτω ἀπὸ τὰ σφαγεῖα κειμένας τουρκικὰς συνοικίας. Ὑπάρχει καὶ ἄλλος χεῖμαρρος ὀνομαζόμενος «Κυανὸς χεῖμαρρος» Κόκτσαϊ πηγάζει ἀπὸ τὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους Χισάρ (Ἀκρόπολις) καὶ ἐνοῦται μετὰ τοῦ ἄλλου ἄνω τῆς Ἑλληνικῆς Συνοικίας τῆς καλουμένης Τσαΐμαχαλᾶς, ὅλη ἡ πόλις ποτίζεται ἐκ τῆς Λίμνης καὶ τοῦ ὕδατος Ἀγλασοῦν ἐπιβλέπει εἰς τὸν ποτισμὸν διὰ τῶν ὑπαλλήλων τοῦ ὁ Δήμος. Τὸ καλοκαῖρι κατὰ τὸν ποτισμὸν δὲν λείπουν καὶ ἀλληλοπληκτισμοὶ μεταξὺ τῶν ιδιοκτητῶν λόγῳ λειψυδρίας.

4) Τὰ φυσικὰ τοπεῖα

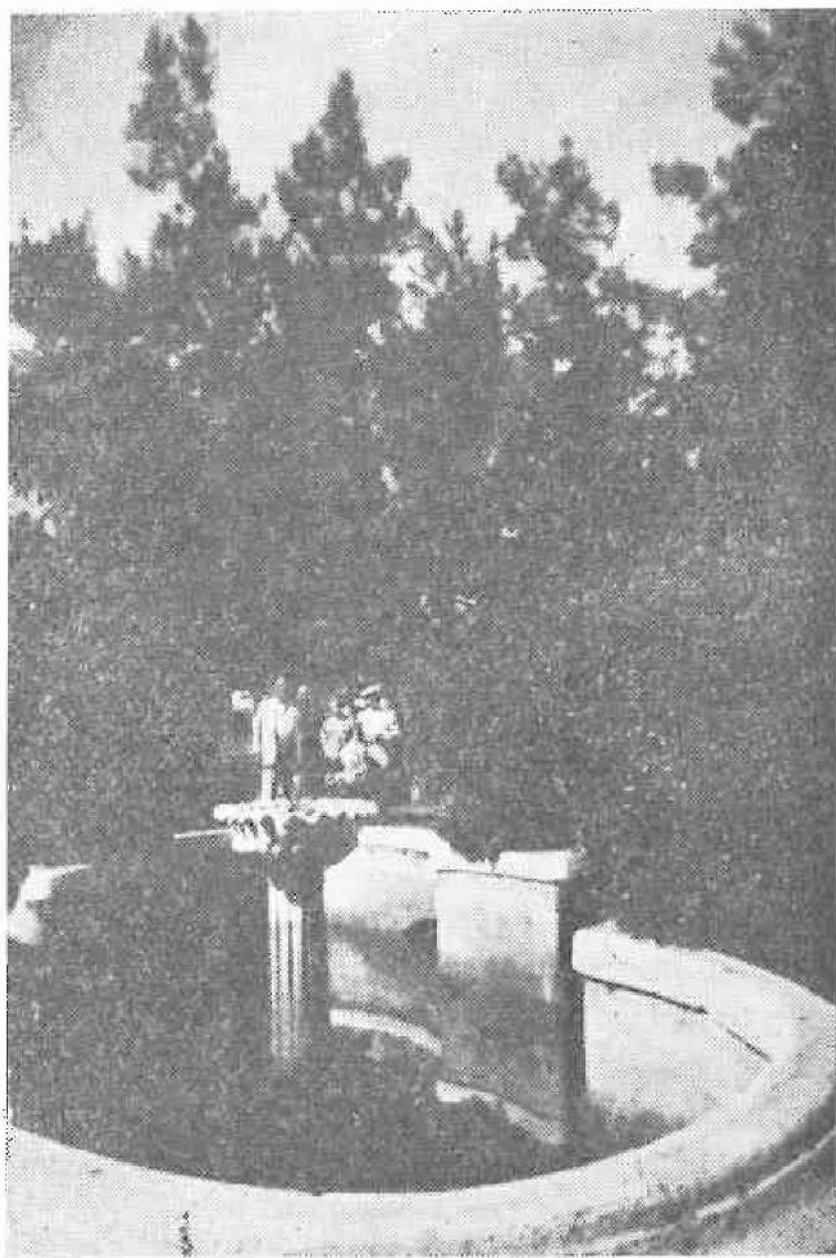
Τὰ μαγευτικὰ φυσικὰ τοπεῖα τῆς Σπάρτης καὶ τὰς ὑπερφυσικὰς καλλονὰς αὐτῶν, ἡμεῖς ἀδυνατοῦμεν νὰ περιγράψωμεν.

Χρειάζεται κάλαμος δυνατός καὶ φαντασία ποιητική. Τὰ ἄφθονα, τὸ μὲν θέρος ψυχρότατα, τὸν δὲ χειμῶνα θερμὰ νερὰ εἶναι ἄξια πρὸς πόσιν τῶν Ὀλυμπίων Θεῶν, καὶ ἡ θεὰ αὐτῶν τῶν μαγευτικῶν τοπείων χαρίζουσι νέαν ζωὴν εἰς τοὺς θεατὰς καὶ εἰς τοὺς φυσιολάτραις.

Ἐξ ἀνατολῶν ἀρχόμενοι συναντῶμεν τὸ κέντρον καλοκαιρινῶν διασκεδάσεων «Ἀγιασμένα» ἢ «Ἡγιασμένα». Ἐδῶ βρίσκεται μία δεξαμενὴ μεγάλη· ἀπὸ τρεῖς μεγάλους μαρμαρίνους σωλήνας ρέουσι νερὰ σχεδὸν παγωμένα, ὑπὸ τρεῖς μεγάλους πλατάνους· ὑπάρχουσι καὶ στεγάσματα πρὸς προφύλαξιν τῶν διασκεδάζοντων ἀπὸ τὴν βροχὴν. Αὐτὰ τὰ νερὰ ποτίζουν τὰς ἀμπέλους τῆς περιφερείας μέχρι τοῦ χωρίου Μήνασσην. Ἐξακολουθοῦντες τὸν δρόμον μας ἄνωθι ἔχομεν τὴν Καστανιάν, βουνὸ γεμάτο ἀπὸ καστανέας καὶ διαβαίνοντες ἓνα χεῖμαρρον ὀνομαζόμενον «Ἴτσμὲ τσαΐ» (ποταμὸν μεταλλικῶν ὑδάτων) φθάνομεν εἰς τοποθεσίαν καλουμένην «Δύο πεῦκα» (Ἰκί-Καβατζήκ) καὶ ἐκεῖθεν διὰ τῆς φάραγγος «Κανδηλλί-Δερὲ» ἀναβαίνομεν εἰς τὴν ὑψηλὴν μαγευτικὴν τοποθεσίαν «Σιτηρὲς» (Σωτήρος). Ἐδῶ ἔμπροσθεν ἐμφανίζεται ὅλη ἡ Σπάρτη καὶ ὡς ἀπέραντος ὠκεανὸς ὅλη ἡ πεδιάς τῆς Σπάρτης, ἑκτασίς 1500 — 1800 τετραγωνικῶν χιλιομέτρων. Τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ θέρους φαίνεται καταπράσινη καὶ τοὺς τελευταίους μῆνας κατακίτρινη.

Αἱ μεγάλαι λεῦκαι καὶ τὸ ρέον ψυχρότατον πόσιμον νερό, τὸ ὁποῖον ἀδυνατεῖ ὁ ἐπισκέπτης νὰ πῇ ὅσον θέλει λόγῳ τοῦ ψύχους, κατὰ τὸν Ἰούλιον καὶ δὲν δύναται νὰ ἐμβάλῃ τὸ χέρι του παραπάνω ἀπὸ πέντε λεπτά, ἐπιχύνουσι νέαν αἴγλην εἰς τὴν θέαν καὶ ἀναγκάζουσι τοὺς ἐπισκέπτας νὰ μείνωσιν ἐκστατικοὶ καὶ νὰ θαυμάζωσι τὰ θαύματα τῆς φύσεως.

Πρὸς δυσμὰς προχωροῦντες βλέπομεν τὴν «Πηγὴν τῶν Ρόδων» (Κουλλοῦ-Πινάρ), ὁπόθεν ὁ αἰμίμηστος Ἡλίας Χατζῆ Δουρμούς ὀγλοῦ μετέφερε τὸ πόσιμον νερό εἰς τὴν περιφέρειαν Ἐμρέ. Κατερχόμενοι φθάνομεν εἰς τὴν μαγευτικὴν θέσιν καλουμένην «Βρύσιν τῶν Ἐμπόρων» (Παζιρκάν

Ἁγιασμένα Σπάρτης ὅπως εἶναι σήμερον

Πιναρή) με νερό ἑκτακτον καὶ με μεγάλες λευκες. Ἐδῶ ἦτο τὸ κέντρον διασκεδάσεων τῶν ἐμπόρων· δέκα λεπτά κάτω εὐρίσκετο ἡ δεξαμενὴ «Ζανπακλῆ» καὶ τὰ ὠραῖα Κη-
πάρια γεμᾶτα ἀπὸ κερασέας καὶ ἄλλα ὀπωροφόρα δένδρα τοῦ Δερὲ μαχαλλᾶς. Ἐξοχικὰ καφενεῖα εἶχαμεν 1) Χατζή-
σαπαν κτῆμα οἰκογενείας Ἑλληζογλοῦ εἰς τὴν εἴσοδον τῆς πόλεως 2) Καφενεῖα Πιλάλ καὶ Ἀδὰ ἐντὸς τῶν ἀμμωδῶν ἀμπέλων, 3) Κῆπος Χατζῆ Στάθη Ἀγιακλόγλου με πίδακα, ἄφθονα νερὰ καὶ μεγάλα πεῦκα, 4) Καφενεῖον Κλημανό-
γλου εἰς τὸ σημεῖον τῆς ἐνώσεως τοῦ μεγάλου χειμάρρου μετὰ τοῦ Κυανοῦ χειμάρρου (Κόκ τσαΐ).

3) Κοινοτικὴ Διοίκησις

Ἡ Σπάρτη εἶναι ἔδρα τῆς Νομαρχίας Χαμίτ—Ἀπὸτ ὑπαγομένης εἰς τὴν Γενικὴν Διοίκησιν τοῦ Ἰκονίου. Κατὰ τὴν Πολιτικὴν Διοίκησιν τῆς Τουρκίας ἐκάστη συνοικία ἀπε-
τέλει μίαν Κοινότητα μεθ' ἑνὸς Κοινοτικοῦ Συμβουλίου. Πρόεδρος τοῦ Κοινοτικοῦ Συμβουλίου ἦτο ὁ Μουχτάρης. Ἡ Σπάρτη εἶχεν εἴκοσι τέσσαρας συνοικίας Τουρκικὰς, τέσσαρας Ἑλληνικὰς καὶ μίαν Ἀρμενικὴν. Ἡ συνοικία ἐκαλεῖτο «μαχαλλᾶς».

Αἱ τέσσαρες Ἑλληνικαὶ Συνοικίαι ἦσαν: 1) τῶν Εἰσο-
δίων (ἀπάνω μαχαλλᾶς) 2) Μητροπόλεως 3) Ταξιαρχῶν (κάτω μαχαλλᾶς) 4) Κοιμήσεως (Ἐμρὲ Μαχαλλᾶς). Εἶχον τέσσαρα Κοινοτικά Συμβούλια καὶ κοινὸν Γραφεῖον ἐν τῇ Ἱερᾷ Μητροπόλει. Καθῆκοντα αὐτῶν ἦσαν ἡ ἐκδοσις παν-
τὸς εἶδους Πιστοποιητικῶν ταυτότητος, κληρονομίας καὶ ληξιαρχικῶν, ἡ δήλωσις τῶν γεννήσεων, τῶν θανάτων καὶ γάμων εἰς τὸ Ληξιαρχεῖον, ἡ διανομὴ τοῦ στρατιωτικοῦ (Κεφαλικοῦ) Φόρου καὶ ἡ εἰσπραξις καὶ ἡ καταβολὴ αὐτοῦ καὶ τοῦ Κτηματικοῦ Φόρου εἰς τὸ Δημόσιον Ταμεῖον. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἕκαστος μαχαλλᾶς εἶχεν ἰδιαιτέρον ἔμμισθον κλητῆρα τιτλοφορούμενον «Κεχαγιᾶς».

Αἱ εἴκοσιν ἐννέα Κοινότητες ἀπετέλουν τὴν Δημοτικὴν ἀρχὴν τῆς Σπάρτης, συγκειμένην ἐξ ἑνὸς Δημοτικοῦ Συμ-

βουλίου δωδεκαμελοῦς, ἐκλεγομένου διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας ὑπὸ τῶν Δημοτῶν οἵτινες ἐπλήρωνον ἐτησίως Κτηματικὸν Φόρον ἄνω τῶν ἑκατὸν γροσίων. Ἐκ τῶν δώδεκα Δημοτικῶν Συμβούλων ὁ ἓνας ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως διορίζετο Δήμαρχος. Ἡ θητεία τῆς Δημοτικῆς ἀρχῆς ἦτο τετραετής. Μεταξὺ τῶν Δημοτικῶν Συμβούλων εὕρισκοντο καὶ δύο Ἕλληνες.

Ὡσαύτως εἰς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τοῦ Νομοῦ παρεκάθητο ὁ Μητροπολίτης ἢ ὁ ἐπίτροπός του καὶ εἰς Ἕλληνα ἐκλεγόμενος κατὰ πᾶσαν διετίαν. Κατὰ τῶν ἀποφάσεων τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Νομαρχίας (Μετσλὶς Ἰταρὲ) ἐγίνετο προσφυγὴ εἰς τὴν Γενικὴν Διοίκησιν Ἰκονίου.

4) Ἐκκλησιαστικὴ Διοίκησις

Ἡ Σπάρτη ἦτο ἔδρα τοῦ Μητροπολίτου Πισσιδίας ὅστις ἐτιτλοφορεῖτο : «Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Πισσιδίας, ὑπέρτιμος καὶ Ἐξάρχος πάσης Λυκίας, Σύδης, Μυρέων καὶ Ἀτταλείας καὶ Μικρᾶς Ἀντιοχείας».

Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἐπαρχία Πισσιδίας ἦτο μεγάλη, ἤρχετο δεκάτῃ ἐβδόμῃ τῆς πρώτης στήλης μεταξὺ τῶν Μητροπόλεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, εἶχε τὰς ἐξῆς Κοινοτήτας : 1) Σπάρτης 2) Ἀτταλείας 3) Καστελλορίζου 4) Μάκρης 5) Λειβησιόν, 6) Βουρδουρίου, 7) Πάρλας, 8) Πόρλου, 9) Νησίου, 10) Ἐλμαλοῦ, 11) Φοίνικος, 12) Ἀντιφέλλου, 13) Μύρων, 14) Καλαμακίου, 15) Ἀλαΐας.

Ὁ κατὰ καιρὸν Μητροπολίτης παραθέριζεν εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Σπάρτης καὶ παρεχέμαζεν εἰς τὴν περιφέρειαν Ἀτταλείας, Μάκρης καὶ Καστελλορίζου, εἶχεν ἐτησίαν ἀρχιερατικὴν ἐπιχορήγησιν τετρακοσίων χρυσῶν λιρῶν Τουρκίας.

Εἶχαμεν τέσσαρας Ἐκκλησίας εἰς τὰς συνοικίας (ἐνορίας) αἵτινες ἐλειτούργουν τακτικῶς. Ναοὺς εἶχαμεν : 1) Τῶν Εἰσοδίων 2) τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ εἰς τὴν αὐλὴν αὐτοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου 3) τῆς Μητροπόλεως, 4) τοῦ Ἁγίου Φιλίππου, 5) τῶν Ταξιαρχῶν, 6) τοῦ Ἁγίου Νικο-

λάου, 7) τοῦ Ἀγ. Εὐσταθίου, 8) τῆς Κοιμήσεως (Ἑμρέ), 9) τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονος κάτωθι τῆς Κοιμήσεως, 10) τοῦ Σταυροῦ (ἐξοχικός), 11) τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων (ἐξοχικός), 12) Παρεκκλήσιον Κηρύκκου καὶ Ἰουλίττης εἰς τὸ ὕψωμα τοῦ χωρίου Λαγός, ὅπου ἐγένετο πανήγυρις τὴν 15ην Ἰουλίου κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν ἁγίων τῶν ἐξ Ἰκονίου καταγομένων καὶ ἐν τῇ περιφερείᾳ Σπάρτης μαρτυρησάντων. Ἀνέκαθεν δὲν ἔλειπον αἱ κομματικαὶ διαμάχαι μεταξὺ τῶν ἐνοριτῶν. Μῆλον τῆς ἐριδος θὰ ᾔτο ἱερεὺς ἢ ἱεροψάλτης. Εἰς τὴν ἄνω ἐνορίαν δὲν ἔλλειπον τοιαῦται φιλονικεῖαι, μεταξὺ δύο παρατάξεων τῶν προκρίτων, ἥτοι τῆς παρατάξεως τῶν φίλων καὶ συγγενῶν τῆς οἰκογενείας τοῦ Κόκπας ὀγλοῦ καὶ τῶν φίλων τῶν κ.κ. Ναθαναήλ Κεχαγιᾶ ὀγλοῦ, Χατζῆ Φιλός Δημήτ ὀγλοῦ, Γ. Παπαζογλοῦ, ἀδελφῶν Δουρμουσογλοῦ καὶ ἄλλων.

Τὴν οἰκονομικὴν διαχείρησιν τῶν Ἐκκλησιῶν εἶχον αἱ Ἐκκλησιαστικαὶ Ἐπιτροπαὶ ἐκλεγόμεναι ὑπὸ τῶν προκρίτων ἐκ τῶν ἐγκριτοτέρων ἐνοριτῶν. Τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἐπιτρόπου πρὸ 70—80 ἐτῶν ἐθεωρεῖτο ὡς μέγας τιμητικὸς τίτλος καθότι τότε δὲν ὑπῆρχον οὔτε Καφενεῖα, οὔτε θέατρα, οὔτε ἄλλα Κέντρα. Τὸ μόνον Κέντρον συνεντεύξεων καὶ συναντήσεων καθ' ἑκάστην ᾗτο τὸ Ἐπιτροπικὸν Γραφεῖον τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἐκεῖθεν οἱ ἐκκλησιαζόμενοι μετέβαινον εἰς ἰδιωτικὰς ἐπισκέψεις συγγενῶν καὶ φίλων, καὶ μάλιστα εἰς τὰς οἰκίας τῶν ἐορταζόντων.

Ἀπὸ τοὺς Μητροπολίτας ἠκούσαμεν περὶ τοῦ Κῦρ Μελετίου ἀπὸ τοὺς γονεῖς μας, ὅτι ᾗτο Μακεδὼν, μετρίας μορφώσεως, ἀλλὰ εἶχε πνεῦμα διοικητικόν, προσαρμόζων πολὺ εἰς τὰς τότε ἀνάγκας τοῦ Ἔθνους. Εἶχε τοὺς καλυτέρους ἵππους τῆς ἐποχῆς καὶ τοὺς καλυτέρους ἵπποκόμους, καὶ μάλιστα χάριν τῆς ἵπποτροφίας εἶχεν ἀγοράσει καὶ ἐν ἀγρόκτημα εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Ἀτταλείας τοποθεσίαν Τεκίρ—οβα, τὸ ὁποῖον ἐπώλησε κατόπιν εἰς τὸν Β. Δανιηλίδην.

Μικροὶ ὄντες εἶδομεν τοὺς ἀειμνήστους Μητροπολίτας Παρθένιον καὶ Βενέδικτον, ἄνδρας εὐρείας μορφώσεως

καί συνειργάσθημεν μετὰ τὸν Γεράσιμον Τανταλίδην μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον Βαλιούλην καί μετὰ τὸν ἐπιζῶντα Βοηθὸν Ἐπίσκοπον αὐτῶν θεοφιλέστατον ἅγιον Πατάρων Κύρ Μελέτιον Χρηστίδην.

Εἶχομεν εἰς τὴν πατρίδα μας αἰωνόβιον, ὅστις ἀπεβίωσεν τὸ 1893 ἄνω τῶν ἑκατὸν ἐτῶν. Ὀνομάζετο Χατζῆ Σάββας Τσοδὰν μπαμπᾶς, ζωντανὴ ἱστορία τοῦ δεκάτου ἐννάτου αἰῶνος. Ἐγνώριζεν ὅλους τοὺς Μητροπολίτας τοὺς διαδεχθέντας τὸν Εὐγένειον Β', ὅστις διεδέχθη τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον τὸν Ε', δι' ὀλίγον χρόνον. Τὸν Πατριαρχεύσαντα Εὐγένιον διεδέχθη ὁ Γεράσιμος Β', τοῦτον ὁ Μελέτιος, τοῦτον ὁ Kaisáρειος, τοῦτον ὁ Παρθένιος, τοῦτον ὁ Βενέδικτος, καὶ τοῦτον ὁ Γεράσιμος.

Οὗτος ὁ αἰωνόβιος ἐδιηγεῖτο τὰς πράξεις τῶν κατὰ καιροὺς Μητροπολιτῶν καὶ τοὺς ἀφορισμοὺς τοὺς ὁποίους ἀπέλυον κατὰ τῶν πολιτῶν διὰ νὰ ἱκανοποιήσουν τοὺς δῆθεν ἀδικηθέντας καὶ μὴ δυνηθέντας δικαστικῶς νὰ διεκδικήσωσι τὰ δικαιώματα αὐτῶν εὐπόρους προκρίτους. Ὁ τελευταῖος ἐκδότης ἀφοριστικῶν ἦτο ὁ Kaisáρειος. Κατόπιν ἐκείνη ἡ μεσαιωνικὴ μέθοδος ἔληξε, καὶ τὸ Βιβλίον τῶν ἀφορισμῶν ἔκλεισεν ὀριστικῶς.

Ὁ ἀοίδιμος Γεράσιμος Τανταλίδης, γόνος τῆς Φαναριώτικης οἰκογενείας τῶν Τανταλιδῶν, ἀνεψιὸς τοῦ Ἐθνικοῦ ποιητοῦ καὶ ἀηδόνος τοῦ Βοσπόρου μακαρίτου Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἡλία Τανταλίδου, περατώσας τὰς θεολογικὰς αὐτοῦ σπουδὰς ἐν τῇ κατὰ Χάλκην Θεολογικῇ Σχολῇ, ἐσπούδασε τὰ Νομικὰ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν, διωρίσθη ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ κατόπιν ἐχειροτονήθη Μητροπολίτης Σερβίων τῆς Κοζάνης καὶ τὸ 1894 διεδέχθη τὸν Μητροπολίτην Πισιδίας Βενέδικτον. Ὁ Βενέδικτος μετετέθη διότι δὲν ἔδειξε τυφλὴν πειθαρχίαν εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐπὶ Διονυσίου τοῦ Ε', περὶ Ἐκκλησιαστικῆς ἀπεργίας. Τότε τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον τῇ ὑποδείξει μερικῶν Πρεσβειῶν ἐκήρυξε τὴν Ἐκκλησίαν ἐν διωγμῷ, ἔκλεισε τὰς Ἐκκλησίας καὶ ἀνέστειλε τὰς ἱεροτε-

λεστίας, χάριν ανακτήσεως τῶν Ἐθνικῶν λεγομένων προνομίων, τοῦθ' ὅπερ καὶ εἶχεν ἐπιτύχει μερικῶς.

Δυστυχῶς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον κατέφυγεν εἰς τὰ ἴδια μέσα καὶ κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1914 πρὸς ἔνδειξιν διαμαρτυρίας κατὰ τῶν περιορισμῶν τῶν Νεοτούρκων, ἀλλὰ ἅμα ἐκηρύχθη ὁ Παγκόσμιος πόλεμος ἀπέτυχε. Κατὰ πόσον ὁ αἰόδιμος Βενέδικτος εἶχεν δίκαιον, ἐπειδὴ δὲν ἐφήρμοσε τὴν ἀνωτέραν ταύτην διαταγὴν εἰς περιφέρειαν κατοικουμένην 90 % ὑπὸ Μοῦσουλμάνων, ἃς κρίνωσιν οἱ ἀναγνώσται, δεδομένου ὅτι εἶχον ἐνισχύσει Αὐτὸν καὶ τὰ Κοινοτικά Σωματεῖα τῆς Σπάρτης, εἰς τὴν μὴ ἐφαρμογὴν τῆς διαταγῆς αὐτῆς.

Ὁ ἀείμνηστος Γεράσιμος ἦτο πρᾶος, μετρίχιος, ἀφιλοχρήματος, προνοητικὸς καὶ ψύχραιμος, νεωτεριστὴς καὶ μεταρρυθμιστής. Καθ' ὅλην τὴν Ἐπαρχίαν ἐθέσπισε Καταστατικά καὶ Κανονισμοὺς, κατήργησε τὸ παλαιὸν σύστημα τῆς Διοικήσεως τῶν Κοινοτήτων ὑπὸ προκρίτων (Κοτζαμπασίδων ἀνευθύνων) εἰσήγαγε τὴν διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας ὑπὸ διαφόρων τάξεων καὶ ἐπαγγελματιῶν ἐκλογὴν τῶν Κοινοτικῶν σωματείων, ἐξησφάλισε τὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν διοίκησιν τῶν Κοινοτικῶν ὑποθέσεων τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν ἐπαγγελματιῶν, ἔθεσεν ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῶν Κεντρικῶν καὶ ἐξελεγκτικῶν Ἐπιτροπῶν τὰς διαχειρίσεις τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ἐπιτροπῶν διὰ τῆς ὑποχρεωτικῆς χρήσεως διπλοτύπων εἰσπράξεων καὶ ἐνταλμάτων πληρωμῶν καὶ λογιστικῶν βιβλίων, διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐπικυρώσεως τοῦ προϋπολογισμοῦ καὶ ἀπολογισμοῦ τῶν Ἐκκλησιῶν.

Πρὸ τῆς ἀφίξεώς του, εἰς πολλὰς Κοινότητας τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ἐπιτρόπου ἦτο κληρονομικὸν καὶ ἀνεύθυνον, οἱ Ἐπίτροποι χαίροντες τὴν ἄκραν ἐμπιστοσύνην τῶν ἐνοριτῶν δὲν ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ κρατήσουν λογιστικὰ βιβλία. Ὡς λέγεται, μερικοὶ εἶχον σακκουλάκια διαφόρων χρωμάτων, ἄσπρα, μαῦρα, κυανὰ «ἄκ κεσέ, κόκ κεσέ» καὶ εἰς αὐτὰ ἐφύλαττον τὰ εἰσοδήματα τῶν διαφόρων κατηγοριῶν.

Ὁ ἀείμνηστος ὑπῆρξε καθ' ὅλα μεταρρυθμιστὴς τῆς

Ὁ Ἐπίσκοπος Πατάρων Μελέτιος

Ἐπαρχίας, δὲν ἐγνώρισε νὰ ὑποστηρίξῃ διαφόρους Κομματικούς παράγοντας, συνειργάζετο πάντοτε μὲ τοὺς ὑπὸ τῶν πολιτῶν ὑποδειχθέντας, αἵρετοὺς Κοινοτικούς Ἀρχοντας.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἐκτίσθη ὁ Κοινοτικός λουτρῶν καὶ εἰς τὴν αὐλὴν αὐτοῦ παρὰ τὸν χεῖμαρρον τὸ Κοινοτικὸν Καφενεῖον.

Τὸ 1905 προήχθη εἰς τὴν Μητρόπολιν τῶν Ἰωαννίνων, τὸ 1909 ἦλθεν εἰς τὴν Μητρόπολιν τῆς Ρόδου καὶ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1912 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου Βαλιούλη ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Μητρόπολιν τῆς Πισσιδίας, μετὰ δὲ τὴν ἀνακωχὴν, τὸν Μάρτιον τοῦ 1919, ἀνεχώρησεν ὡς Συνοδικὸς εἰς Κων/πολιν. Τὸ 1922 διεφώνησε μὲ τοὺς ἄλλους Συνοδικοὺς κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἀειμνήστου Κυρ Μελετίου Μεταξάκη καὶ προβλέπων τὴν ἐπισωρευομένην ἐπὶ τοῦ Ἔθνους συμφορὰν πρὸ τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς, παρητήθη καὶ ἐγκατεστάθη εἰς Ἱεροσόλυμα ὡς ἀρχαῖον μέλος τῆς Ἀγιοταφικῆς ἀδελφότητος καὶ πρὸ δέκα ἐτῶν ἀπεβίωσεν ὑπέργηρος ἐτῶν 78.

Ὁ ἀοίδιμος Κωνσταντῖνος Βαλιούλης, τελειόφοιτος τῆς κατὰ Χάλκην Θεολογικῆς Σχολῆς, τὸ 1905 μετετέθη ἀπὸ τὴν Μητρόπολιν Γάνου καὶ Χώρας, καὶ ἀπεβίωσε τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1912 εἰς τὸ Καστελλόριζον, ἦτο μεγαλοπρεπὴς καὶ γνώστης τῆς πολιτικῆς τῶν Τούρκων, ἐπιβλητικός, γοργὸς εἰς τὰς ἐκτελέσεις, δεινὸς ρήτωρ, κατὰ γράμμα τηρητὴς τῶν προαιωνίων ἐθνικῶν παραδόσεων καὶ μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τοῦ Τουρκικοῦ Συντάγματος καλὸς χειριστὴς τῶν Ἐθνικῶν ζητημάτων.

Ἅγιος Πατάρων Θεοφιλέστατος Ἐπίσκοπος Κυρ. Μελέτιος Χρηστίδης ἐγεννήθη ἐν Σπάρτῃ τὸ 1880 καὶ ἀποπερατώσας τὸ 1897 τὸ ἡμιγυμνάσιον τῆς πατρίδος μας διὰ τοῦ ἐκ μητρὸς θείου τοῦ Πανοσιολογιωτάτου Ἀρχιμανδρίτου, τοῦ χρηματήσαντος ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου τῶν κατὰ καιροὺς Μητροπολιτῶν καὶ προεδρεύσαντος τῶν διαφόρων Κοινοτικῶν Σωματείων Μελετίου Παπα Συμεωνίδου εἰσήχθη εἰς τὴν κατὰ Χάλκην Θεο-

λογικὴν Σχολὴν καὶ ἀπεφοίτησε τὸ 1903 καὶ ἐξυπηρέτησε ὡς ἀρχιδιάκος καὶ ἀρχιερατικὸς Ἐπίτροπος εἰς διαφόρους Ἐπαρχίας. Οὗτος κατόπιν προσκλήσεως ὑπὸ τῶν Ἐφόρων τῆς γενέτειράς μας τὸ 1907 ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἡμιγυμνασίου καὶ τὸ 1910 ἐχειροτονήθη Βοηθὸς Ἐπίσκοπος τοῦ ἀειμνήτου Μητροπολίτου Πισσιδίας Κωνσταντίνου ὑπὸ τὸν τίτλον Ἅγιος Πατάρων.

Μετὰ τὴν ἀνακωχὴν, ἀπεστάλη τὸ 1919 ὡς Βοηθὸς καὶ Ἐπίτροπος εἰς τὴν Ἀττάλειαν καὶ ἀνέλαβε καθήκοντα κατὰ τὴν κρίσιμον ἐποχὴν τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐθνικῶν διωγμῶν.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνισμὸς εἶχε διαιρεθῇ εἰς δύο ζώνας, εἰς τὴν εὐτυχῇ ζώνην τῶν εὐτυχησαντων νὰ ἀπελευθερωθῶσι διὰ τῶν ἐλληνικῶν ὁπλῶν καὶ εἰς τὴν ζώνην τῶν δυστυχῶν τῶν ἀπομεινάντων ὑπο τὸ νεοῖδρυθὲν Κεμαλικὸν Κράτος καὶ τῶν ὀδηγηθέντων εἰς τὸν Γολγοθᾶ. Τότε ὅλοι οἱ Μητροπολίται τῆς Ἀνατολῆς, ἐγκαταλείψαντες εἰς τὴν τύχην τῶν τὰ πνευματικὰ ποίμνια αὐτῶν, εἶχον καταφύγει εἰς τὴν Κων)πολιν καὶ ἐτροφοδοτοῦντο ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρμοστείας.

Εἰς τὴν Ἀνατολὴν εἶχον μείνει, ἐν Ἀτταλείᾳ ὁ Μελέτιος, ἐν Πόντῳ ὁ βοηθὸς Ἐπίσκοπος τοῦ Μητροπολίτου Κολωνίας ὁ Ἐπίσκοπος Σεβαστείας Γερβάσιος (νῦν Μητροπολίτης Γρεβενῶν) καὶ εἶχεν ἐξορισθῇ κατόπιν ἀποτυχίας τοῦ ἐν Ἰκονίῳ Ἀντικεμαλικοῦ κινήματος καὶ ἀποφάσεως τοῦ Στρατοδικείου εἰς Ἐρζερούμ ὁ ἀοίδιμος Μητροπολίτης Ἰκονίου Προκόπιος.

Διὰ τὸν Μελέτιον πολλάκις παρουσιάσθη εὐκαιρία νὰ ἀναχωρήσῃ ἀτμοπλοϊκῶς ἐξ Ἀτταλείας εἰς τὴν Σμύρνην, ἀλλὰ ὡς ἀκριβῆς τηρητὴς τῆς εὐαγγελικῆς ἐντολῆς, ὅτι ὁ καλὸς ποιμὴν ὀφείλει νὰ θυσιάσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ ποιμνίου του, δὲν μᾶς ἄκουσε τοὺς φίλους του καὶ πρῶτος ἐξ ὅλων ἡμῶν τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1921 ἄνοιξε τὴν ὁδὸν τῆς ἐξορίας, κατεδίκασεν αὐτὸς τὸν ἑαυτὸν του εἰς ἐξορίαν καὶ ὑπέφερε πάνδεινα βάσανα ἀπερίγραπτα καθ' ὁδόν, κατὰ τὸν δριμύτατον χειμῶνα τοῦ 1921 ὠδη-

γῆθη μέχρι τῆς Μελιτινῆς τῆς Μεγάλης Ἀρμενίας.

5) Γεωργία

Ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες τῆς Σπάρτης οὐδέποτε ἐγνώρισαμεν τὴν ἀγροτικὴν ζωὴν, εἵχομεν ἀγρούς, ἀμπέλους, κήπους, ροδῶνας, εἰργάζοντο πάντοτε οἱ Τοῦρκοι, εἰς τὸ μεγάλο κάμπο τῆς Σπάρτης οἱ Τοῦρκοι ἔσπειρον σιτηρά, φασόλια, ἀφιόνια καὶ ἄλλα, ἡμεῖς ἐπισκεπτόμεθα κάποτε τὰ ἀγροτικά μας κτήματα μόνον διὰ νὰ περισυλλέξωμεν τοὺς καρποὺς καὶ νὰ διασκεδάσωμεν μὲ φαγοπότι. Εἵχαμεν χιλιάδας ἀμπέλων ἐσπαρμένας εἰς τοποθεσίας Ἀγιασμάνα, ἐπὶ τῆς πεδιάδος, εἰς τὸν ἀπέναντι τῆς Συνοικίας Ἐμρε λόφον, εἰς τὸν ἄνωθι τοῦ κυανοῦ Χειμάρρου λόφον καὶ εἰς τὴν μεγάλην ἀμμώδη πεδιάδα (Κουμπαγλάρ) ἄμπελον εἶχε σχεδὸν κάθε οἰκογένεια, ἐθεωρεῖτο ἐκ τῶν ἀπολύτων ἀναγκῶν τῆς οἰκίας. Μετὰ τὸν τρυγητὸν ἔβραζον καὶ παρσκευάζον διάφορα γλυκίσματα καὶ τὸ περίσσευμα ἦτο προωρισμένον διὰ οὕζοποιῶν. Κάθε σπῆτι εἶχε τὰ ἀναγκαῖα πυθάρια καὶ ἀμβίκια πρὸς οὕζοπαραγωγὴν, τὸ ἀγνὸ οὔζο κατεσκευάζετο ἰδιοχείρως τῇ ἐπιβλέψει τῶν γυναικῶν, ἐξ αὐτῶν τὰ προωρισμένα διὰ τὴν χρῆσιν τῶν οἰκείων καὶ δὴ τῶν συγγενῶν ἦτο διπλοτραβηγμένο ἀπὸ τὸ καζάνι ἐκτάκτου ποιότητος. Ἐπειδὴ ἔξω δὲν εἵχαμεν κέντρα οὕζοποσίας καὶ δὲν ἐθεωρεῖτο ἀξιοπρεπὲς ἢ εἰς τὰ Κέντρα οὕζοποσία, δι' αὐτὸν τὸν λόγον εἰς τὰς οἰκίας μας ἐγένετο μεγάλη κατανάλωσις οὔζου. Ἐφόσον εἵχαμεν τὸ ἀγνὸ οὔζο καὶ ἐξαιρετικοὺς μεζέδες παστιρμάδες, σουτζούκια, ἀλμυρὰ ψάρια καὶ τουρσιά δὲν εἶχε θέσιν τὸ κρασί καὶ δὲν εὕρισκοντο κρασοπατέρες καὶ ρητσινοπατέρες, ὅπως ἐδῶ, εἰς τὴν Σπάρτην.

Ἐκτὸς τῶν ἀμπέλων εἵχαμε καὶ πολλὰ περιβόλια γεμᾶτα μὲ διάφορα ὀπωροφόρα δένδρα.

6) Ροδοπαραγωγή

Εἴκοσι - εἴκοσι πέντε ἔτη πρὸ τῆς ἐθνικῆς συμφορᾶς, εἶχε προοδεύσει εἰς τὴν Σπάρτην ἡ ροδοπαραγωγή. Πολὺς κόσμος εἶχεν ἐκριζώσει τὰ κλήματα ἀπὸ τὰ ἀμπέλια καὶ εἶχε φυτεύσει τριαντάφυλλα πρὸς παραγωγὴν ροδελαίου καὶ ροδοστάγματος.

Ὁ ἰδρυτὴς τῶν ροδῶνων ἦτο ἓνας Τοῦρκος εὐφυέστατος, ὀνομαζόμενος Ἰσμαήλ ἐφένδης Χεντέν ὀγλοῦ, ἐπὶ τριάντα ἔτη ὑπηρέτησεν ὡς ἀρχιγραμματεὺς τοῦ Δημοσίου Λογιστηρίου. Ἦτο πνεῦμα δαιμόνιον, εἶχεν ἐξαγοράσει τοὺς ἀγροὺς τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸ Ἐμρὲ καὶ εἶχε δημιουργήσει μέγα ἀγρόκτημα, μετέφερε κλαδιὰ ρόδων ἀπὸ τὴν Βουλγαρίαν καὶ εἰδικὸν παραγωγὸν ροδελαίου. Πρῶτος αὐτὸς ἵδρυσεν ἐργοστάσιον παραγωγῆς ροδελαίου, ἔδωκε τὸ καλὸν παράδειγμα εἰς τοὺς πατριώτας μας καὶ ἀμέσως ἐπροώδευσεν ἀλματωδῶς ἡ ροδοπαραγωγή. Πολλοὶ ἐκ τῶν ὁμογενῶν ἐφύτευσαν καλοὺς ροδῶνας καὶ ἵδρυσαν ἐργοστάσια ροδελαίου. Τοὺς καλυτέρους ροδῶνας ἐκ τῶν ὁμογενῶν εἶχον ὁ Κοσμᾶς Ἀθανάσογλου, οἱ ἀδελφοὶ Κεχαχιάογλου, οἱ ἀδελφοὶ Γ. Παπάζογλου, οἱ ἀδελφοὶ Ἀνανίογλου Θεοδωρίδου καὶ ἄλλοι. Μέχρι τῆς κηρύξεως τοῦ Παγκοσμίου πολέμου ἡ ἐπιχείρησις αὕτῃ ἦτο πολὺ ἐπικερδής, κατόπιν μερικοὶ ἐνόθευσαν τὸ ροδέλαιον καὶ ἔχασαν τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν μεγάλων χημικῶν οἰκῶν τῆς Εὐρώπης. Τώρα, ὅπως λέγουσι, γίνεται ἐκμετάλλευσις ἐπιστημονικὴ, ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ Κράτους καὶ θεωρεῖται ἐκ τῶν ἐπικερδεστέρων γεωργικῶν ἐπιχειρήσεων. Κατὰ τὸν μῆνα Ἰούνιον μοσχοβολεῖ ὅλη ἡ πόλις.

7) Ἐκπαίδευσις

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ἐννάτου αἰῶνος, ὅλη ἡ ἐκπαίδευσις ἦτο περιωρισμένη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ εἰς τὸ προαύλιον τῆς Ἐκκλησίας, οἱ γνωρίζοντες τὴν Ἑλληνικὴν ἦσαν δακτυλομετρούμενοι καὶ οἱ γνωρίζοντες τὴν

ἀνάγνωσιν τῶν Ἑκκλησιαστικῶν Βιβλίων καὶ τὴν Ἑκκλησιαστικὴν Μουσικὴν ἦσαν μόλις εἰς τοῖς ἑκατόν.

8) Γραμματοδιδασκαλεῖα

Γραμματοδιδασκαλεῖα εἶχον μερικοὶ κληρικοί, ἡ δὲ διδασκομένη ὕλη ἦτο τὸ ψαλτήριον καὶ ὁ ὀκτόηχος· ὁ ἀποπερατώνσας τὰ δύο ταῦτα βιβλία καὶ ὁ δυνάμενος νὰ ψάλλῃ ἐν τῇ Ἑκκλησίᾳ ἐθεωρεῖτο διδάκτωρ καὶ ἐτιτλοφορεῖτο Χότζας (δάσκαλος)· οἱ κάτοχοι τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς πάντοτε κατεῖχον μεγάλην κοινωνικὴν θέσιν. Ἐπιζῶσιν ἀκόμη μερικοὶ μαθητεύσαντες εἰς τὰ Γραμματοδιδασκαλεῖα. Ὡς φαίνεται, ἐκ τῶν καλυτέρων Γραμματοδιδασκάλων ἦτο ὁ Κελὶν Σάββας· εἶχε τὸ γραμματοδιδασκαλεῖόν του εἰς τὸ σπῆτί του, εἰς τὸ Ἑμρέ. Ὅπως μᾶς διηγεῖται ὁ φίλος μας κ. Λουκᾶς Παυλίδης, πρῶην Καθηγητῆς Μαθηματικῶν, ἔμανε τὸ ἀλφαβητάριον καὶ τὸ προσευχητάριον ἀπὸ τὸν γείτονά μας Κελὶν Σάββαν.

9) Ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα

Πρὸ 65—70 ἐτῶν τὰ γραμματοδιδασκαλεῖα κατηργήθησαν καὶ διεδέχθησαν αὐτὰ τὰ Κοινοτικὰ ἀλληλοδιδασκτικὰ Σχολεῖα καὶ πρὸ 54—55 ἐτῶν ἰδρύθησαν τὰ Νηπιαγωγεῖα πρώτη νηπιαγωγὸς τὴν ὁποίαν ἐγνώρισαμεν ἦτο ἡ ἐπὶ σαράντα συνεχῇ ἔτη διδάξασα Χατζῆ Πολυτίμα θυγάτηρ Καχραμάνογλου. Ἡμεῖς ἔχομεν προφθάσει εἰς τὸ ἀλληλοδιδασκτικὸν Κοινοτικὸν Σχολεῖον ὑπὸ τὴν Διεύθυνσιν τοῦ μακαρίτου Γρηγορίου Δημητριάδου, καταγομένου ἐκ Βοδενῶν Μακεδονίας. Οὗτος ἐδίδασκεν ἐπὶ πολλάς δεκάδας ἐτῶν, ὑπῆρξε διάδοχος τοῦ ἐπίσης ἐκ Μακεδονίας Ἑθνικιστοῦ διδασκάλου καὶ παλαιοῦ πολεμιστοῦ Γεωργίου Δημητριάδου, ὅστις πρῶτος ἐκαλλιέργησε τὸ ἐθνικὸν φρόνημα τῆς νεολαίας, ἵδρυσε τὸ Ἀναγνωστήριον ἥτοι τὸ ἐντευκτήριον ὅπου ἐδίδασκεν, εἰς τὰ μέλη νέας θεωρίας σοσιαλιστικὰς καὶ ὕλιστικὰς. Ἐπὶ τῶν καιρῶν μας ὁ Γρηγό-

ριος μὲ ἓνα μόνον βοηθὸν ἐδίδασκε 450 — 500 μαθητὰς κατὰ τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον, συνάμα ἦτο καὶ ἱεροψάλτης καλλιφῶνος, ὁ πρῶτος βοηθὸς τοῦ ἦτο ἡ βέργα, εἰς τὸ Γραφεῖον τοῦ καθ' ἑκάστην εὐρίσκοντο δέματα ξύλων μωρέας διὰ τὸν δαρμὸν τῶν μαθητῶν. Δεύτερος βοηθὸς τοῦ ἦτο ὁ μακαρίτης Κυριάκος Τσακίρης, ὅστις ὑπηρέτησε πολλὰ χρόνια καὶ ὁ τίτλος Βοηθὸς τοῦ ἐγένεεν ἐπ' αὐτοῦ καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα ἐχρημάτησεν Γραμματεὺς τῆς Κοινότητος, οὗτος ἦτο τῶν ἄκρων ἐθνικιστῆς καὶ εἰς τὰς πρώτας τάξεις εἰς παιδιὰ 8 — 10 ἐτῶν καθ' ἑκάστην ἐν παρόδῳ ἐδιηγείτο τὴν ἡρωϊκὴν ζωὴν τῶν Ἑθνικῶν Ἡρώων τοῦ 21.

10) Κατάργησις τοῦ ἀλληλοδιδασκτικοῦ συστήματος

Τὸ 1887 ἦλθον οἱ πρῶτοι διδασκαλισταὶ Νικόλαος Εὐσταθιάδης καὶ Σωκράτης Παυλίδης, ἰδρύθη πεντατάξιον Δημοτικὸν Σχολεῖον, ἐκάστη τάξις εἶχε καὶ τὸν διδάσκαλόν του, ἀνηγέρθη γυμναστήριον εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Μεγάλου Σχολείου καὶ ἐδόθη μεγάλη ὥθησις εἰς τὰ γράμματα.

Οἱ ἀπόφοιτοι τῆς Δημοτικῆς σχολῆς ἐφοίτων εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Σχολεῖον ὅπου ἀπὸ τὸ 1878 ἐδίδασκεν ὁ πασίγνωστος Ἑλληνιστῆς ὁ καταγόμενος ἐκ τῆς Καλύμνου μακαρίτης Ἀντώνιος Καραντώνης. Οὗτος ἔχασε τὸν ἀριστερὸν βραχίονά του εἰς τοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνας, ἐδίδαξε τὰ Ἑλληνικὰ ἐπὶ 15—20 ἔτη, οἱ μαθηταὶ τοῦ ἦσαν καλῶς κατηρτισμένοι εἰς τὰ Ἑλληνικὰ καὶ Μαθηματικὰ μόνον καὶ οἱ περισσότεροι ἐντὸς τριῶν ἐτῶν ἐτελείωνον τὰ Γυμνάσια.

Ἐπὶ τινὰ καιρὸν εἶχε βοηθὸν τὸν μακαρίτην Χαράλαμπον Ἡλιάδην, ἀπόφοιτον τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς καὶ κάτοχον τῆς Τουρκικῆς. Οὗτος ἐπὶ δέκα ἔτη ἐδίδαξεν εἰς τὸ Βουρδούριον, ἐθεμελίωσε τὰς βάσεις τῆς Ἑλληνικῆς μορφώσεως. Ὅλη ἡ νεολαία, δικηγόροι, ἱατροί, διδάσκαλοι, μὲ πρῶτον τὸν κ. Γ. Χωναῖον, ἦσαν οἱ καρποὶ τοῦ. Ὑπερ δεκαπενταετίαν ἐδίδαξεν εἰς τὴν Σπάρτην εἰς τὰς

άνωτέρας τάξεις. Ὁ μακαρίτης πολὺ μεθοδικῶς ἐδίδασκε τὴν Τουρκικὴν καὶ ἐνῶ οἱ ἀπόφοιτοι τῶν Ἀστικῶν Τουρκῶν Σχολείων «Ρούστιε» ἤθελον τέσσαρα ἔτη διὰ νὰ τελειώσουν τὰ ἐπτατάξια Κρατικά Γυμνάσια, ὁ γράφων καὶ ἄλλοι, μὲ τὰ Τουρκικὰ τὰ ὁποῖα μᾶς εἶχε διδάξει ὁ μακαρίτης Ἡλιάδης, εἰχομεν τελειώσει εἰς τρία χρόνια.

11) Ἱδρυσις Ἡμιγυμνασίου

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1893 — 1894 ὁ Μικρασιατικὸς Σύλλογος τῶν Ἀθηνῶν, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν εὐγενῆ φροντίδα νὰ μᾶς προμηθεύσῃ διδασκάλους, καθ' ὅλα ἀνταξίους τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν, μᾶς ἔστειλε τὸν ἐλλόγιμον κ. Γεώργιον Σακκάρην διδάκτορα Φιλολογίας, καταγόμενον ἐκ Κυδωνιῶν καὶ χρηματίσαντα ἔπειτα ἐπὶ πολλὰ ἔτη Γυμνασιάρχην. Οὗτος ὅταν ἦλθεν ἰδρύσεν εἰς τὸ μεγάλο Σχολειακὸν κτίριον Ἡμιγυμνάσιον Ἀρρένων ὀκτατάξιον.

Πρώτην φορὰν εἶδεν ἡ Σπάρτη διδάκτορα Φιλολογίας Διευθυντὴν τοῦ Ἀρρεναγωγείου. Καλῇ τῇ τύχῃ τὸν Ἰανουάριον 1894 ἦλθεν καὶ ὁ νεωτεριστὴς Μητροπολίτης μας ἀοίδιμος Γεράσιμος καὶ ἐνίσχυσε τὸν νέον Φιλόλογον.

Ὁ γράφων εἶχεν τὸ εὐτύχημα ἐπὶ δύο συνεχῇ ἔτη, εἰς τὴν ὀγδόην καὶ ἐννάτην τάξιν, νὰ διδαχθῇ ὑπὸ τοῦ ἀναφερομένου κ. Σακκάρη. Εἶχον συμμαθητὰς τοὺς κ.κ. Πέτρον Σεραφετινίδην τέως Γυμνασιάρχην, Κυριακὸν Λεοντιάδην, Μιχαὴλ Γαβριηλίδην καὶ Νικόλαον Ταρακτζόγλου Ιατρούς. Εὐάγγελον Παλόγλου φαρμακοποιόν, Παῦλον Ἀγκιαννόγλου διδάσκαλον, τὸν Ζαχαρίαν Ββρένογλου, τὸν Νεόφυτον Ἐβρένογλου καὶ τὸν ἐν Σμύρνῃ μαρτυρήσαντα Χρηστάκην Καχραμάν ὀγλοῦ. Ὅλοι οἱ συμμαθηταί μου εἶχον ἀποπερατώσει τὴν Εὐαγγελικὴν Σχολὴν εἰς δύο ἔτη.

Ὁ κ. Σακκάρης ὑπῆρξεν ὁ ἰδρυτὴς τοῦ Φιλαρμονικοῦ Συλλόγου τῶν Νέων «Ὁρφεὺς» τῆς Σπάρτης.

Τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Σακκάρη συμπτηχθὲν Ἡμιγυμνάσιον ἐρειζόμενον ἐπὶ τῶν σταθερῶν θεμελίων τὰ ὁποῖα ἔθεσεν

οὗτος, ἐξηκολούθησε νὰ στηρίζεται ἐπ' αὐτῶν μέχρι τῆς ἐκκριζώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Τὸν κ. Σακκάρην διεδέχθησαν οἱ Φιλόλογοι Γεώργιος Τσακίρης καὶ Ἀντώνιος Τούσας. Κατόπιν ἀνέλαβη τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἡμιγυμνασίου ὁ Θεολόγος Χρυσόστομος Παπαθεοδώρου, γέννημα καὶ θρέμμα τῆς Σπάρτης, υἱὸς τοῦ μακαρίτου δεινοῦ Ἑλληνιστοῦ καὶ Τουρκιστοῦ ἱερέως Παπαθεοδώρου. Μέχρι τοῦ 1907 εἶχε τὴν διεύθυνσιν ὁ ἀείμνηστος Ἀρχιμανδρίτης Μελέτιος, ὁπότε παρέλαβεν ὁ ἀνεψιὸς του Ἀρχιμανδρίτης Μελέτιος (νῦν Ἐπίσκοπος Πατάρων). Τοῦτον χειροτονηθέντα Ἐπίσκοπον διεδέχθη ὁ Καθηγητὴς κ. Π. Σεραφετινίδης μέχρι τοῦ 1920.

12) Παρθεναγωγεῖον

Εἶχομεν δύο πατριώτισσας αἵτινες εἶχον σπουδάσει εἰς τὸ Ἀρσάκειον δωρεάν, τῇ ὑποδείξει τοῦ Μητροπολίτου Πισσιδίας ἀειμνήστου Παρθενίου, καταγομένου ἐκ τῆς Μουταλάσκης Καισαρείας, ἀνδρὸς γραμμάτων τοῦ χρηματίσαντος Καθηγητοῦ ἐν τῇ Εὐαγγελικῇ Σχολῇ καὶ ἐκδόσαντος τὸ Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικόν.

Τὴν Μελπομένην Σεραφετινίδου καὶ τὴν Εὐθαλίαν Οὐλκέρογλου αἵτινες ἐδίδαξαν ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν, τῇ συμμετοχῇ τῶν βοηθητριῶν Εὐθαλίας Κλ. Οὐλκέρ ὀγλοῦ, Σάρρας Ἰωαννίδου καὶ ἄλλων.

13) Ἐκπαιδευτήρια

Τὸ μεγάλο λεγόμενον Σχολεῖον ἦτο ξύλινον ἐκτάσεως 900—1000 τετραγωνικῶν μέτρων. Περιελάμβανε περὶ τὰς δέκα αἰθούσας παραδόσεων, εὐρύχωρον διάδρομον ἐκατέρωθεν μὲ μαρμαρίνας τιμητικὰς στήλας, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἦσαν ἀναγεγραμμένα χρυσοῖς γράμμασι τὰ ὀνόματα τῶν δωρητῶν, εὐεργετῶν καὶ Μεγάλων Εὐεργετῶν τῆς Κοινότητος. Οἱ προσφέροντες 150 λίρας χρυσᾶς Τουρκικᾶς ἐλέγοντο Εὐεργέται, καὶ 300 χρ. λ. τ. ἀνεκηρύσσοντο Μεγάλοι Εὐεργέται.

Είσοδος Παναγίας (άπάνω μαχαλλᾶς)

Εἶχομεν δύο ἄλλα Ἑκπαιδευτήρια κείμενα ἔναντι ἀλλήλων, τὸ μὲν ἀνεγερθὲν ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Ἰωάννου Κοκπάσογλου, τὸ δὲ ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Παναγιώτου καὶ Στεφάνου Σεραφετινίδου. Εἶχομεν προσέτι παλαιὸν ἐκπαιδευτήριον εἰς τὸ προαύλιον τοῦ Ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν καὶ νέον παράρτημα εἰς τὸ προαύλιον τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Ἑμβρίου.

Ἀπὸ τοὺς Μεγάλους Εὐεργέτας ἐνθυμούμεθα τοὺς κ. κ. Ἰωάννην Κοκπάσογλου, ἀδελφοὺς Παναγιώτην καὶ Στέφανον Σεραφετινίδας, Γαβριήλ Χατζῆ Τσακῆρ, Χατζῆ Σοφίαν Κεχαγιά ὀγλοῦ καὶ καὶ Ἰορδάνην Δουρπεῖογλοῦ. Εὐεργέται καὶ Δωρηταὶ ἦσαν πολλοί. Τελευταῖος ὧν κατὰ τὸ 1913 καὶ ὁ ἐν Σπάρτῃ ἀποβιώσας Στέφανος Γ. Παπαζογλοῦ ἀδελφὸς τοῦ ἀειμνήστου Θ. Παπαζογλοῦ, κληροδοτήσας εἰς τὸ Ταμεῖον τῆς Κοινότητος 151 χρ. λ. τ. εἶχεν ἀνακηρυχθῆ Εὐεργέτης.

14) Νεκροταφεῖα

Νεκροὶ ἐθάπτοντο εἰς τὰ προαύλια τῶν Ἐκκλησιῶν ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων. Μόνον κατὰ τὴν χολέραν τοῦ 1894 ἀνηγέρθη προσωρινὸν Νεκροταφεῖον πέριξ τοῦ ἐξοχικοῦ Ναοῦ τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων καὶ τὸ ὁποῖον κατόπιν ἡχρηστεύθη.

Πολυτελεῖς τάφους δὲν εἶχομεν. Ἐν τούτοις εἶχομεν καλοὺς γλύπτας, οἱ ὅποιοι εἰργάζοντο καλὰ τὰ μάρμαρα καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐχάραττον ποιήματα τουρκιστὶ συντεταγμένα. Αὕτῃ ἦτο ἡ τοπικὴ συνήθεια.

15) Ἀνέγερσις Ναῶν

Κατὰ τὸ 1860 ἐγένετο ἡ ἀναστήλωσις τοῦ Ναοῦ τῶν Εἰσοδίων, δηλαδὴ ὁ ἀρχαῖος Ναὸς κατεδαφίσθη καὶ ἐκ θεμελίων ἀνηγέρθη ὁ νέος Ναός. Κατὰ δὲ τὸ 1875 ἀνεστηλώθη καὶ ὁ Ναὸς τῆς Κοιμήσεως τοῦ Ἑμβρε. Ὁ Ναὸς οὗτος ἦτο ὁ μεγαλύτερος ὧν. Ἐν αὐτῷ ἀπεικονίζετο τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα τῶν ἐνοριτῶν, κατὰ τὴν ἀνέγερσιν μεταξὺ ἄλλων προσέφερον τὴν μεγαλυτέραν ὑπηρεσίαν οἱ

άδελφοί χατζη Σταθήογλου, οί ἔχοντες τότε μεγάλην ἐμπορικὴν ἐπιχείρησιν εἰς τὴν περιφέρειαν Μύρων, Καλαμακίου καὶ Ἀντιφέλλου. Ὁ ἐπὶ τούτῳ προσκληθεὶς Ἀρχιτέκτων ἐχάραξε σχέδιον δυσεύρετον οὐχὶ μόνον εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Πισσιδίας, ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας Ἐπαρχίας. Ὁ ζῆλος τῶν Κτητόρων ἦτο ὑπέρμετρος, οὐδέποτε εἶχον φαντασθῇ ὅτι μίαν κακὴν ἡμέραν θὰ ἐκριζωθῶμεν καὶ θὰ ἐγκαταλείψωμεν τὸν Ναὸν καὶ αὐτὰ τὰ ὅστ' αὐτῶν κτητόρων.

Ἄν εἴπομεν ὅτι τέτοιοι Ναοὶ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶναι σπάνιοι δὲν θὰ θεωρηθῶμεν ὑπερβολικοί. Ὁ αὐτὸς Ἀρχιτέκτων εἶχε διαχαράξει καὶ τὸ οἰκοδομικὸν σχεδιάγραμμα τῶν πέριξ οἰκοπέδων τοιοῦτον ὥστε ἐξ ἀποστάσεως δύο χιλιομέτρων ἐκ δυσμῶν ἐφαίνετο ἡ Ἁγία Τράπεζα καὶ ἐκ τοῦ γυναικωνίτου πρὸς ἀνάτολάν ἐκτασίς δέκα χιλιομέτρων.

Ὁ ἀρχαιότερος τῶν Ναῶν ἦτο ὁ Ἅγιος Νικόλαος ὁ ἀνεγερθεὶς κατὰ τὸν τέταρτον μετὰ Χριστὸν αἰῶνα. Βεβαίως εἰς τὰς Τουρκικὰς συνοικίας καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Σπάρτης εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ εὕρισκοντο πολλοὶ ναοὶ οἱ ὅποιοι κατὰ τὴν ὁμαδικὴν ἐξισλάμισιν τῶν κατοίκων μετετράπησαν εἰς τεμένη, αὐτὰ ὅμως ἡμεῖς δὲν τὰ εἶδομεν ἀλλὰ τὸ πιστεύομεν ἐφόσον ἡ ἱστορία ἀναφέρει ὅτι εἰς αὐτὴν τὴν περιφέρειαν ἐπὶ Βυζαντινῶν ὑπῆρχον πέντε Μητροπόλεις καὶ ἄνω τῶν εἴκοσιν Ἐπισκοπαί Διερωτώμεθα ποῦ πῆγαν καὶ τί ἀπέγιναν αὐτοὶ οἱ Χριστιανοί ! Μήπως ἐσφαγιάσθησαν ὅλοι ;

Κατὰ τὸ 1868 ἀνεστηλώθη ὁ Μητροπολιτικὸς ναός, καύχημα ἦτο διὰ τὴν Σπάρτην τὴν ἐποχὴν ἐκείνην· εἶχεν ἀναδείξει ἀρχιτέκτονας αὐτοδιδάκτους, οἵτινες μὴ ἔχοντες ὁδηγίας ξένων Μηχανικῶν ἀνήγειρον τὸν Ναόν.

16) Μοναχικὴ ζωὴ

Μοναστήρια, καλογήρους καὶ καλογραίας δὲν ἐγνώρισamen, μόνον ἠκούσαμεν ὅτι κατὰ τὸ 1820—1825 ἀνεδείχθη ἓνας ἱερομόναχος ἐκ τῆς οἰκογενείας Ἀζηλογλοῦ.

ὀνομαζόμελος Ἰγνάτιος, θεῖος ἐκ μητρὸς τοῦ Παπᾶ Συμεῶνος καὶ τοῦ Ἡλίου Χατζῆ Δουρμούς ὀγλοῦ, ὅστις ἐγκαταλείψας τὴν ἐν τῷ Ὁρει Σινᾷ Μονὴν τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης, ἣτις ἐπροστατεύετο διὰ εἰδικοῦ Φιρμανίου τοῦ Προφήτου Μωάμεθ καὶ ἔφερε τὸ ἀποτύπωμα τῆς χειρὸς του, συναποκομίζων τὸ ἀντίγραφον αὐτοῦ, ἐγκατεστάθη ἐν Σπάρτῃ καὶ εἰς τοποθεσίαν «Ἀγιασμένα» μόλις ἐκὰς τὸν μέτρα κάτωθι, ἀνήγειρεν οἶκημα καὶ ἐφύτευσε μεγάλην ἄμπελον, περιετοίχισε μὲ μανδρότοιχον καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη διῆγεν ἐκεῖ μοναχικὴν ζωὴν, κατόπιν ἐκάη τὸ οἶκός του, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πόλιν. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἐσώζοντο τὰ ἐρείπια τῆς οἰκίας καὶ ἡ μεγάλη ἄμπελος ὀνομαζομένη «Κεσίς—πάγη» ἣτις εὕρισκετο ὑπὸ τὴν κυριότητα τῶν κληρονόμων τῶν ἀνεψιῶν του.

17) Ἑλληνισταὶ

Ἦκουσαμεν ὅτι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ἐννάτου αἰῶνος ἐπεσκέφθησαν τὴν Σπάρτην πολλοὶ κληρικοὶ Ἑλληνοδιδάσκαλοι καὶ μερικοὶ ἀπ' αὐτοῦς ἐλέγετο ὅτι ἦσαν μέλη τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ἐφιλοξενοῦντο εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Χαραλάμπους Ἑλλεζογλοῦ καὶ τοῦ Στεφάνου Ἑλλεζογλοῦ (ὥς φαίνεται ἡ οἰκογένεια αὐτὴ ἦτο ριψοκίνδυνος) καὶ ἐδίδασκαν τὴν Ἑλληνικὴν. Ἡμεῖς ἐγνωρίσαμεν τοὺς ὑπερήλικας Παπᾶ Ἰωάννην πατέρα τοῦ Παπανθίμου, τὸν Χατζῆ Λάζαρον Κοτσεκογλοῦ, τὸν Ἡλίαν Χατζῆ Δουρμούς ὀγλοῦ καὶ ἄλλους οἵτινες ὥς φαίνεται ὑπῆρξαν μαθηταὶ τῶν Ἑλλήνων Ἱεραποστόλων. Ὡσαύτως ἦσαν ἐλληνομαθεῖς ὁ Παπαθεόδωρος, ὁ Παπᾶ Συμεὼν καὶ ἄλλοι τοὺς ὁποίους δὲν τοὺς εἶδομεν. Κατὰ τὸ 1840 ἐδίδασκεν ἐν Σπάρτῃ καὶ ὁ Εὐαγγελινὸς Μισσηλίδης ἐκ Κούλων Μ. Ἀσίας, ὁπότε ἰσχυρὸς κοινοτικὸς ἄρχων ἦτο ὁ αἰωνόβιος Χατζῆ Σάββας Τσοτὰν Μπαμπᾶς· τὸν ἄνδρα τοῦτον θεωροῦμεν ὥς μέγαν φωτοδότην τῶν τουρκοφώνων Ἑλλήνων Μικρασιατῶν, τῶν τιτλοφορουμένων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς Θράκης «Καραμανλήδων». Μετὰ τὴν δη-

μοσίευσιν τῶν νέων Διοικητικῶν καὶ Δικαστικῶν Νόμων, μετέφρασεν εἰς τὴν Καραμανλικὴν δηλαδὴ μὲ γράμματα Ἑλληνικὰ εἰς τὴν Τουρκικὴν, ἐξ αὐτῶν διεφωτίσθησαν μεγάλως οἱ Τουρκόφωνοι ὁμογενεῖς, ἐνῶ οἱ παλαιοὶ Τοῦρκοι (οἱ διανοούμενοι χοτζάδες) ἐδυσκολεύοντο νὰ διαβάσωσι τοὺς νέους Νόμους, οἱ ἡμέτεροι ἀπέβησαν Νομοδιδάσκαλοι, μὴ γνωρίζοντες τὴν ἀνάγνωσιν τῆς κυρίας Τουρκικῆς. Οὗτος ἐξέδωσεν ἐπὶ ἡμῖσιν αἰῶνα τὴν Τουρκόφωνον ἡμερησίαν ἐφημερίδα «Ἀνατολὴ» καὶ πολλὰ ἔργα ἠθικοπλαστικά, μεταξὺ αὐτῶν τὴν πρώτην θέσιν κατέχει ἡ «τσεφακάρ ἢ φαβίνη», ἐγράφη κατὰ μίμησιν τῶν «Ἀθλίων» καὶ ἀπεικονίζει τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν ἐν Τουρίᾳ κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα.

18) Ἐπιστήμονες

Ἐκ τῆς Σπάρτης πρῶτοι ἐπιστήμονες ἀνεδείχθησαν οἱ δύο ἱατροὶ Εὐστάθιος Δανόπουλος καὶ Δαμιανὸς Σπυρίδης τὸ 1884, ὁ Δανόπουλος τὸ τρίτον ἔτος μετέβη ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὸ Παρίσι καὶ συνεπλήρωσε τὴν ἱατρικὴν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Παρισίων καὶ κατὰ τὰς διδακτορικὰς ἐξετάσεις τοῦ ἐξέδωσεν ἐπιστημονικὸν ἱατρικὸν παθολογικὸν βιβλίον, ὅπερ σώζεται. Ἦδικήθη οὗτος ὑπὸ τῆς φύσεως, μόλις ἐξασκήσας ἐν ἡ δύο ἔτη τὸ ἐπάγγελμά του καὶ χαίρων τὴν συμπάθειαν τῶν Τούρκων μεγιστάνων παρεσημοφορήθη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως καὶ κατὰ τὸ κυνηγετικὸν δυστύχημα πεσὼν ἐκ τοῦ ἵππου ἀπεβίωσε καὶ ἐστερήθη ἡ Πατρίς μας ἐκ τῶν πολυτίμων ὑπηρεσιῶν ἐνὸς πολυτίμου ἐπιστήμονος.

Ὁ Δαμιανὸς Σπυρίδης μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν μετεξεπαιδεύθη εἰς τὸ Παρίσι, ἐπιστήμων βαθύνους καὶ μελετητὴς ἄοκνος ἔχαιρε τελευταίως τὴν ἐκτίμησιν τῶν κορυφαίων ἱατρῶν τῆς Σμύρνης. Ἐπειτα ἐσπούδασαν ἐν Ἀθήναις τὴν ἱατρικὴν οἱ πατριῶταί μας 1) Κυριᾶκος Οὐλκέρογλου, 2) Ἐλεήμων Δαμιανίδης, 3) Δαμιανὸς Βασιλειάδης, 4) Κυριᾶκος Λεοντιά-

δης, 5) Σταῦρος Δανόπουλος, 6) Μιχαήλ Γαβριηλίδης, 7) Νικόλαος Ταρακτζόγλου, 8) Νικόλαος Δαμιανίδης (Πατζιτζόγλου).

Εἰς τὴν Κων]πολιν, 1) Γρηγόριος Παλόγλου, 2) Θεόδωρος Μαλλίδης, 3) Βασίλειος Ἀσσιζόγλου.

19) Φαρμακοποιοὶ

Δὲν εἶχομεν φαρμακοποιούς ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν, Ἐκτὸς τοῦ παλαιμάχου καὶ κατὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον διὰ βασάνων μαρτυρήσαντος Γερασίου Λεοντιάδου, ἀπεφοίτησαν ἀπὸ τὴν Φαρμακευτικὴν Σχολὴν τῆς Κων]πόλεως 1) Ἱερεμίας Μωραηλίδης, 2) Κυπριανὸς Λαζαρίδης (νῦν ἐν Θεσ]νίκῃ), 3) Σαμουήλ Λεοντιάδης, 4) Σοφοκλῆς Λεοντιάδης, 5) Θεόδωρος Οὐλκέρογλου, 6) Εὐάγγελος Παλόγλου, 7) Ζαχαρίας Δημητριάδης, 8) Στ. Πατστζόγλου, 9) Γρ. Μαλλίδης.

20) Δικηγόροι

Ἐκ τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν εἶχομεν μόνον τὸν κ. Νικόδημον Γεωργιάδην καὶ τὸν κ. Γρηγόριον Στεφανάκην δικηγόρους.

Ἐκ τῆς Νομικῆς Σχολῆς τῆς Κων]πόλεως 1) τὸν Δημήτριον Κοκπάσογλου, 2) τὸν Ἀλέξανδρον Σεραφετινίδην, 3-6) τοὺς τρεῖς ἀδελφούς Θρασύβουλον, Βασίλειον καὶ Χαράλαμπον Ἀργυρόπουλον, 7) τὸν Εὐστάθιον Θεμελίδην, 8) τὸν Βασίλειον Πετράκην, 9) τὸν Σωτήριον Κιουρκτζόγλου, 10) τὸν Δαμιανὸν Ἀθανάσογλου, 11) τὸν Γαβριήλ Φιλιππίδην, 12) τὸν Μελέτιον Δανόπουλον, 13) τὸν Πλάτωνα Κλημάνογλου καὶ 14) τὸν ἐν Σμύρνῃ μαρτυρήσαντα Δαμιανὸν Ἐβρένογλου. Ὅλων τῶν ἐν Κων]πόλει σπουδασάντων πατριωτῶν μας κηδεμῶν ἦτο ὁ μακαρίτης Εὐστάθιος Σερεφετινίδης.

Μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν νέων δικαστικῶν Νόμων καὶ τὴν ὀργάνωσιν τῶν δικαστηρίων, κατόπιν τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ Αὐτοκρατορικοῦ φερμανίου τοῦ 1856, ἐν Σπάρ-

τη ἡδρευεν ἐκτὸς τοῦ Πρωτοδικείου καὶ Ἐμποροδικεῖον ὡς ἐμπορικὸν Κέντρον. Πρῶτος ἐδικηγόρησεν ὁ Ἀῖβαζ Ἐβρένογλου· μαθητὴς τοῦ ἀνεδείχθη ὁ μακαρίτης Νικόλαος Θεμελίδης καὶ ἐκ τοῦ Γραφείου αὐτοῦ ἀνεδείχθησαν οἱ ἀδελφοὶ Νικόλαος καὶ Ἀντώνιος Τιλφιλίδης, ὁ Εὐστράτιος Δερβίσογλου, ὁ Γαβριήλ Χεκίμογλου, καὶ ἐκ τοῦ ἐν Βουρδουρίῳ Γραφείου τοῦ κ. Βαστέν Φιλόσογλου ἀνεδείχθη ὁ μακαρίτης Χαράλαμπος Χρηστίδης, ὅστις ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὡς Πρόεδρος τῶν Κοινοτικῶν Σωματείων προσέφερε σπουδαίας ἐθνικὰς ὑπηρεσίας καὶ ὑπέφερε πολλὰ εἰς τὰς ἐξορίας.

21) Θεολόγοι

Εἶχομεν δύο θεολόγους ἀπὸ τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης 1) τὸν ἱερέα Χρυσόστομον Παπαθεοδώρου καὶ 2) τὸν Ἐπίσκοπον Πατάρων Μελέτιον Χρηστίδην.

22) Φιλολόγοι

Ἀνεδείξαμεν ἓνα φιλόλογον τὸν πρῶην Γυμνασιάρχην κ. Πέτρον Σεραφετινίδην, καὶ ἓναν ἀρχαῖον σκαπανέα τῶν Γραμμάτων, Ἑλληνιστὴν, ἐμβριθὴ Μελετητὴν, σπουδαστὴν τῆς Φιλολογίας ἀλλὰ οὐχὶ διδάκτορα, τὸν μακαρίτην Χατζῆ Γεώργιον Θεοδώρδς ὀγλοῦ (Κουμπὶλ ὀγλοῦ) ὅστις ἐφόσον ἔζη εἰς τὸ ἐν τῇ περιφερείᾳ Μάκρης παρὰ τὸν Ξάνθον ποταμὸν ἀγρόκτημά του ἐμελέτα διαρκῶς τὰ φιλολογικὰ καὶ φιλοσοφικὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων, ἐτησίως κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν ἐξετάσεων ἐπεσκέπτετο τὴν Πατρίδα καὶ ὡς τακτικὸν μέλος τῆς ἐξεταστικῆς Ἐπιτροπῆς ἦτο τὸ φόβητρον τῶν διδασκόντων καὶ τῶν διδασκομένων.

23) Μαθηματικοὶ

Εἶχομεν ἓνα μαθηματικόν, τὸν καθηγητὴν τῶν Μαθηματικῶν κ. Λουκᾶν Παυλίδην, τὸν διδάξαντα ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν εἰς τὸ Κεντρικὸν Παρθεναγωγεῖον τῆς Σμύρνης καὶ ἓνα Μηχανικὸν ἀρχιτέκτονα τὸν κ. Δ. Γ. Κοκπάσογλου.

24) Διδάσκαλοι

Μετὰ τὸν Χαράλαμπον Ἡλιάδην εἵχομεν διδασκαλιστάς : 1) Νικόλαον Εὐσταθιάδην, 2) Σωκράτην Παυλίδην, 3) Νικόλαον Σταυρίδην, 4) Σταῦρον Σεραφετινίδην. 5) Νικόλαον Παπανδρέου, 6) Ἰορδάνην Παλίδην, 7) Βασίλειον Ἰατρίδην, ἐκ τοῦ Διδασκαλείου τῶν Ἀθηνῶν. Ἀπὸ τὸ Ἱεροδιδασκαλεῖον τῆς Σάμου : 1) Νικόλαον Δημητριάδην, 2) Ἰορδάνην Δημητριάδην, 3) Στέφανον Παπαχαρίτωνος, 4) Δ. Παπαγερασίου, 5) Εὐάγγελον Ἀξετζόγλου, 5) Χρήστον Κελλέσογλου. Ἐκ τοῦ Διδασκαλείου τῆς Σμύρνης : 1) Σπύρον Κεραμένα, 2) Ἀντώνιον Σαπουντζάκην, καὶ διδασκαλιστὴν ἱερέα τὸν Νικόλαον Παπανδρέου.

25) Ἐμπόριον

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος ἡ ἐμπορικὴ καὶ ἡ οἰκονομικὴ διαχείρισις τῆς περιφερείας εὕρισκετο εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας κατεῖχον οἱ Τοῦρκοι. Τὸ 1860, ὁπότε τὸ Καταστατικὸν τῆς ἰδρύσεως τῆς Ὀθωμανικῆς Τραπεζῆς ὑπέγραψεν ὡς πληρεξούσιος τῆς Τουρκίας ὁ μέγας καὶ πολὺς Χουσεῖν Ἀβνὶ Πασσᾶς, ὁ καταγόμενος ἐκ τοῦ χωρίου Κελεντὸς τῆς περιοχῆς τῆς Σπάρτης, ὁ διατελέσας πολλάκις Ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν καὶ Πρωθυπουργὸς τοῦ Σουλτάνου Ἀζιζ καὶ τελευταίως ὁ ἐκθρονίσας αὐτόν, πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς γενετείας του, τὸ πρῶτον Ὑποκατάστημα τῆς Ὀθωμανικῆς Τραπεζῆς εἶχεν ἀνοίξει εἰς τὴν Σπάρτην, εἰς τὴν οἰκίαν τῶν ἀδελφῶν Ἡλῖα Ἰορδάνου καὶ Εὐθυμίου Δουρμὺς ὀγλοῦ, κατόπιν μετεφέρθη ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἀττάλειαν ὅπου καὶ λειτουργεῖ μέχρι σήμερον. Μικροὶ ὄντες ἠκούαμεν ἐν διαμέρισμα τῆς οἰκίας τῶν Χατζῆ Δουρμὺς ὀγλοῦ νὰ ὀνομασθῇ Οἶκος τῆς Τραπεζῆς, κατόπιν ὡς Νομικοὶ Σύμβουλοι τοῦ ἐν Οἴκος τῆς Τραπεζῆς, κατόπιν ὡς Νομικοὶ Σύμβουλοι τοῦ ἐν Ἀτταλείᾳ Ὑποκαταστήματος τῆς Ὀθωμανικῆς Τραπεζῆς εἶδαμεν τὰ ἐκ Σπάρτης μεταφερθέντα λογιστικὰ βιβλία αὐτοῦ.

Πρὸ τῆς Σμύρνης εἰσαγωγικὸς καὶ ἐξαγωγικὸς λιμὴν τῆς Σπάρτης ἦτο ἡ Ἀττάλεια. Οἱ μεγάλοι ἐμπορικοὶ οἴκοι τῆς Σπάρτης εἶχον ὑποκαταστήματα εἰς τὴν Ἀττάλειαν, τὰ ὅποια μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς λειτουργίας τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Σμύρνης—Ἀϊδινίου μετεφέρθησαν εἰς τὴν Σμύρνην. Ἄλλοτε κατὰ περιόδους караβάνια (ὀμάδες) ἐμπόρων συνοδευομένων ὑπὸ διαφόρων ἀγωγιατῶν εἰς 10—12 ἡμέρας κατήρχοντο ἀπὸ τὴν Σπάρτην εἰς τὴν Σμύρνην, ἀμαξιτοὶ δρόμοι δὲν ὑπῆρχον καὶ ἡ μεταφορὰ τῶν ἐμπορευμάτων ἐγένετο διὰ ζώων καὶ καμήλων, τότε οἱ καμηλάδες ἦσαν οἱ μεγάλοι ἐπιχειρηματίαι τῆς ἐποχῆς, οἱ ὅποιοι ἔχουσιν ἐξαφανισθῆ ἔντελῶς σήμερον.

Ἡ Σπάρτη εἶχεν ἐξαγωγήν σιτηρῶν, δημητριακῶν, ὀπίου καὶ ἀκατεργάστων δερμάτων. εἰσαγωγήν ἀποικιακῶν, σιδηρῶν, κατεργασμένων δερμάτων, νημάτων καὶ ὑφασμάτων. Ἐπειδὴ ἐντὸς τῆς πόλεως τὸ ἐμπόριον ἦτο περιωρισμένον, πολλοὶ ἐκ τῶν ἐμπορευομένων εἶχον τὰς ἐπιχειρήσεις των εἰς ἄλλας ἐπαρχίας καὶ περιφέρειας. Ὡς εἰς τὴν περιφέρειαν Σμύρνης, Ἰκονίου, (Σαντικλῆ, Τσαλ. Τσιβρίλ, Διννέριον, Σιμάβ, Γενικῆς Διοικήσεως Προύσης), Ἀτταλείας καὶ τῆς περιφέρειας αὐτῆς Ἐλμαλοῦ, Μύρων, Ἀντιφέλλου, Καλαμακίου, Κασαμπᾶ καὶ Μάκρης. Ἦτο παρ' ἡμῖν συνήθεια ἅμα οἶονδῆποτε μέλος τῆς οἰκογενείας ἐπετύγχανε νὰ στρώσῃ μίαν ἐργασίαν, τὰ ἄλλα μέλη καὶ πλησιέστεροι συγγενεῖς ἤθελον νὰ κάνουν ἐξόρμησιν καὶ νὰ τὸν ἀποπνίξουν, δι' αὐτὸν τὸν λόγον πολλοὶ μὲν νέοι ἀνεδείχθησαν, ἀλλὰ ἐλάχιστοι ἠξιώθησαν νὰ φυλάξουν τὰ κερδισμένα. Δικαίως μερικοὶ νεόπλουτοι τὴν πρὸς τοὺς συγγενεῖς ἐπιδεικνυομένην συμπάθειαν καλοῦσι νευρασθένειαν, τὸ πάθος τοῦτο εἶναι κληρονομικὸν εἰς τοὺς πατριώτας μας.

Ὑπῆρχον ἐν τῇ ἀγορᾷ ὀλίγα ἐμπορικὰ καὶ πολλὰ μικρεμπορικὰ Καταστήματα, ἔχοντα καὶ ὑποκαταστήματα ἐν Σμύρνῃ. Ἐν Σμύρνῃ πρὸ 80 — 90 ἐτῶν τὰ μεγαλύτερα Καταστήματα εἶχον οἱ ἀδελφοὶ Μηνᾶς, Πέτρος καὶ Σταῦρος Πάλογλου, οἱ υἱοὶ τοῦ Χαραλάμπους Ἑλλέζογλου,

οἱ ὅποιοι εἶχον τόσῃν εὐρεῖαν ἐπιχείρησιν, ὥστε εἶχον ἰδρύσει παραρτήματα εἰς τὴν περιφέρειαν Ἰκονίου καὶ εἶχον ἐκεῖ ἀντιπρόσωπον τὸν σπουδάσαντα τὸν γράφοντα θεῖόν μου Χατζῆ Κωστήν Χοτζακιόγλου, τὸν διατελέσαντα πρὸ πεντηκονταετίας ἐν Ἰκονίῳ ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν μέλος τοῦ Ἐφετείου καὶ τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Γενικῆς Διοικήσεως, ὁ μακορίτης ὡς ἐφέτης πολλάκις ὑπῆρξε τὸ ἔρεισμα τῶν εἰς τὸ Ἐφετεῖον τοῦ Ἰκονίου προσφυγόντων πατριωτῶν μας.

Αὐτοὶ οἱ ἐμπορικοὶ οἴκοι δυστυχῶς ἐκλονίσθησαν καὶ σχεδὸν κατεστράφησαν, ἀνεδείχθησαν οἱ οἴκοι τῶν ἀδελφῶν Ἰωάννου, Ζαχαρία καὶ Ἀλεξάνδρου Ἰοκπᾶς ὀγλοῦ, τῶν Ἀδελφῶν Ἐβρὲν ὀγλοῦ καὶ Σερεφετὶν ὀγλοῦ, τῶν ἀδελφῶν χατζῆ Ἀναστασίου Ἐβρὲν ὀγλοῦ, τῶν ἀδελφῶν Στυλιανοῦ, Ἰωάννου, Σπύρου, Στεφάνου καὶ Θεοδώρου Παπάζογλου, τῶν Ἀδελφῶν Νικολάκη χατζῆ Ἀθανάσογλου, τοῦ ἐθνομάρτυρος Γεωργίου Κλημανόγλου καὶ ἄλλων.

Τῇ πρωτοβουλίᾳ τῶν πατριωτῶν μας ἰδρύθησαν δύο ἀνώνυμοι ἐταιρεῖαι καὶ ἐξέδωσαν πολλὰς μετοχάς· αἱ ἐταιρεῖαι αὗται ἦσαν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐνεχυροδανειστήρια, δηλαδὴ ἐπὶ ἐνεχύρῳ καὶ ἐγγυήσει τῶν μελῶν ἐτόκιζον χρήματα. Πάντοτε νομικὸς Σύμβουλος αὐτῶν ἦτο ὁ δικηγόρος Νικόλαος Θεμελίδης, ὅστις ἵδρυσε καὶ τὴν ἐταιρεῖαν οὐζοποιΐας, τῆς ὁποίας Διευθυντὴς ἦτο ὁ Χαρ. Συνανίδης.

26) Ἐπαγγέλματα

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ἐννάτου αἰῶνος τὸ ἐπικρατέστερον ἐπάγγελμα τῶν μὲν Ἑλλήνων ἦτο ἡ ραπτική τῶν ἐντοπίων φορεμάτων, ὑπῆρχον πολλὰ σπήτια εἰς τὰ ὅποια εἰργάζοντο δεκάδες ἐργατῶν καὶ ἐργατριῶν, τῶν δὲ Τούρκων ἡ κατασκευὴ ὑποδημάτων, εἶδος ἀρβυλῶν, τῶν λεγομένων (γεμενιά). Τὸ ἥμισυ τῆς ἀγορᾶς ἦτο γεμᾶτο ἀπὸ τέτοιους ἀρβυλοποιούς. Σιδηρουργοὶ Ἕλληνες ἦσαν δύο ἢ τρία ἐργαστήρια. Ὅλοι σχεδὸν οἱ σιδηρουργοί, οἱ

Ὁ ἀείμνηστος ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ, Ἱατρός,
δημιουργὸς τῆς Ταπητοβιομηχανίας.

χαλκουργοί, οί καρροποιοί, οί άρτοποιοί, οί μάγειροι, οί χαλβαδοποιοί, οί σαμαροποιοί, οί σαγματοποιοί, οί κατασκευασταί τών έξαρτήσεων τών άμαξών, οί παντοπώλαι, οί λαχανοπώλαι, οί όπωροπώλαι, οί κρεοπώλαι καί πολλοί τών κουρέων ήσαν Τοῦρκοι. Όλοι σχεδόν οί ύποδηματοποιοί ήσαν Έλληνες καί Άρμένιοι. Όσαύτως δέν ύπήρχαν οὔδεις Τοῦρκος ράπτης. Καφεπώλαι περισσότεροι καί όλοι οί διαχειρισταί τών πανδοχείων ήσαν Τοῦρκοι. Οίκοδόμοι ήσαν όλοι Έλληνες. Υπήρχον μεταξύ τών οίκοδόμων μερικά πνεύματα έξαιρετικά, τών όποιών ή ίκανότης έμφαίνεται έκ τών έργων των. Οί κορυφαίοι ήσαν Γιάννης Κουλακοής όγλοῦ, όστις έκτός της μαρμαρογλυπτικής ήτο καί καλός ζωγράφος, μετά τοῦ συντρόφου του Άντάζ όγλοῦ Άϊβάζ είχαν κτίσει την Έκκλησίαν της Μητροπόλεως, τά κωδωνοστάσια τών Έκκλησιών, κατόπιν αὐτῶν άνεδείχθη ό Μικκή όγλοῦ Μηνᾶς οὔστᾶς, είδικός οίκοδόμος τών Λουτρῶν. Όλοι οί χρυσοχόοι άνεξαιρέτως ήσαν Έλληνες. Βυρσοδέψαι άνεξαιρέτως ήσαν Τοῦρκοι. Γουναράδες ήσαν Έλληνες έκ Μακεδονίας.

Άλλοτε τά έν τῇ άγορᾷ καταστήματα ήσαν ξύλινα, έκτεθειμένα πάντοτε είς τόν κίνδυνον τοῦ πυρός. Τελευταίως έκτίσθησαν πρὸ 50—55 έτών μερικά λίθινα. Όμως είς τό κέντρον της άγορᾶς ύπήρχε μιᾷ μεγάλη άποθήκη λιθόκτιστος παλαιά καλουμένη «Πεζεστέν». Έχρησίμευεν ως θησαυροφυλάκιον τών έμπόρων, είχεν ιδιαίτερον έμπιστον φύλακα καίπραγατικῶς από αίωνων εύρίσκετο έκτός παντός κινδύνου, καί τά περίξ της άγορᾶς κείμενα λιθόκτιστα λουτρά έθεωροῦντο καταφύγια κατά την πυρκαϊάν.

27) Βιομηχανία

Είς την περιοχήν της Σπάρτης ένέμοντο ποίμνια αίγῶν καί τράγων από τάς τρίχας τών όποιών οί Τοῦρκοι κατεσκεύαζον νήματα καί από τά νήματα τών τριχῶν έγέγοντο τσουβάλια καί κιλίμια, συνάμα δέ ύφαίνοντο φορέματα τά λεγόμενα «μενεβρέκια».

Κάθε σπῆτι ἑλληνικὸ καὶ τουρκικὸ ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων εἶχεν ἐργαλεῖα μὲ τὰ ὁποῖα ὑφαίνοντο ἐγχώρια ὑφάσματα καὶ κατόπιν ἐβάφοντο καὶ ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ ἐσώρρουχα μέχρις οὗ ν' ἀντικατασταθοῦν μὲ τὰ εὐρωπαϊκὰ ὑφάσματα.

Κατόπιν ἤρχισαν νὰ λειτουργοῦν ὑφαντήρια ἀλατσάδων, λεγομένων ἐγχωρίων ὑφασμάτων. Ἰδρύθησαν καὶ μικρὰ ὑφαντήρια μὲ 10—15 ἐργαλεῖα, ὅπου εἰργάζετο τὸ γυναικεῖον φύλον. Πρὸ 50—60 ἐτῶν εἶχον διαφημισθῇ τὰ ἐγχώρια τῆς Σπάρτης καὶ ἐγένετο σημαντικὴ παραγωγή καὶ ἐξαγωγή. Εἶχεν ἰδρυθῇ μάλιστα καὶ μία ἀνώνυμος ἐταιρεία ἐγχωρίων ὑφασμάτων, τῆς ὁποίας Διευθυντὴς ἦτο ὁ Χατζῆ Θεόδωρος Χοτζόγλου καὶ Σύμβουλος ὁ δικηγόρος Νικόλαος Θεμελίδης.

Ἡ ἐταιρεία αὕτη ἐπρομήθευεν νήματα εἰς τοὺς ἐργοστασιάρχας καὶ ἐργάτας καὶ ἐνίσχυε διὰ δανείων αὐτοὺς, διηκούλυε δι' ἀνταλλαγῆς τῶν ὑφασμάτων, ἀλλὰ κατόπιν ὥς ἤρχισε νὰ ἐμφανίζεται ἡ ταπητουργία, διελύθη. Τὴν ὑφαντουργίαν ταύτην ἐξηκολούθησε μέχρι τελευταίων ἡμερῶν τὸ δαιμόνιον βιομηχανικὸν πνεῦμα τοῦ μακαρίτου Χατζηχαραλάμπου Ἀθανάσογλου. Εἰς τὴν ἐγχώριον ὑφαντουργίαν πρῶτος ἐξ ὅλων ἐξυπηρέτησεν ὁ ἰδρυτὴς τῶν ροδῶνων Ἴσμαῆλ ἐφένδης Χενδὲν ὀγλοῦ, ὅστις πρὸ 60 ἐτῶν περίπου εἰς τὸ ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Ἐμρε κτῆμά του εἶχεν ἐγκαταστήσει ἐργοστάσιον Ἀλατσάδων, ὅπου εἰργάζοντο δεκάδες ἐργατριῶν.

28) Ταπητοβιομηχανία

Ἡ ταπητουργία εἰσήχθη κατὰ τὸ 1888 καὶ ἀρκετὰ χρόνια ἐξηκολούθησε μὲ ἐρασιτεχνικὰ ταπητουργεῖα τῆς Γουναράδος Πολυτίμης, παρὰ τῆς ὁποίας ἐδιδάχθη ἡ Κατίνα Κ. Στυλόγλου ἡ μετέπειτα σύζυγος τοῦ μακαρίτου ἱατροῦ ἐκ Καισαρείας Προδρόμου Γρηγοριάδου, καὶ κατεσκεύασεν εἰς τὴν οἰκίαν τῆς τῇ συνδρομῇ τοῦ ἀδελφοῦ του διασῆμου σχεδιαστοῦ Ἰορδάνη Στυλόγλου τὸν πρῶτον τάπητα, τὸ

ὁποῖον ἀπετέλεσε τὸν θεμέλιον λίθον τῆς ταπητοβιομηχανίας, κατόπιν τῇ οἰκονομικῇ ἐνισχύσει τοῦ Προδρόμου Γρηγοριάδου, κατεσκευάσθησαν ἄλλα ταπητεργαλεῖα καὶ διενεμήθησαν εἰς τὰς οἰκίας τῶν ἐργατριῶν, καὶ οὕτω χάρις εἰς τὸν μακαρίτην Πρόδρομον Γρηγοριάδην καὶ εἰς τοὺς κουνιάδους του Δαμιανὸν καὶ Ἰορδάνην Στυλογλοῦ κατὰ τὸ 1892—93 ἤρχισεν ἡ βιομηχανοποίησις τῆς ταπητουργίας.

Πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ταπητουργίας ἰδρύθη Ἀνώνυμος Ἑταιρεία, τῆς ὁποίας ἰδρυτῆς κατὰ τὸ 1894 καὶ διευθυντῆς ἦτο ὁ ἀεικίνητος μακαρίτης δικηγόρος Νικόλαος Θεμελίδης καὶ ἐνίσχυσεν ἐπὶ τινὰ ἔτη τοὺς ταπητεργάτας, μέχρις οὗ ἀνέλαμψε τὸ ἐργοστάσιον τοῦ Γρηγοριάδου καὶ Ἀδελφῶν Στύλογλου. Κατόπιν ταπητεργοστάσια ἱδρυσαν ὁ Μηνᾶς Κεχαγιᾶ ὄγλου, ὁ Χαρ. Ἀθανάσογλου μετὰ τῶν ἀνεψιῶν του Δαμ. καὶ Φιλ. Καχραμάν ὄγλου, Ἰωάννης Παπάζογλου καὶ Ἰορδάνης Δουρπεῖογλου, οἱ ἀδελφοὶ Δανόπουλοι καὶ Παγιασλόγλου καὶ τὸ 1908 ἐκ τῶν ἀδελφῶν Παπάζογλου ὁ ἀείμνηστος Θεόδωρος Παπάζογλου. Ἡ ἐταιρεία Γρηγοριάδου εἶχεν ἀνεγείρει ὑψικάμινον βαφεῖον. Ὅπως αὐτοὶ καὶ ὁ Θεόδωρος Παπάζογλου καὶ ἄλλοι εἶχον παραρτήματα εἰς τὰ περὶχωρα καὶ ἐξησφάλιζον τὸν ἐπιούσιον ἄρτον εἰς πολλοὺς ἐργάτας, ἄνευ διακρίσεως φυλῆς καὶ θρησκευματος, εἰς τὴν πρόδον τῆς ταπητοβιομηχανίας. Ἐβοήθησε πολὺ ἡ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μαστίζουσα οἰκονομικὴ κρίσις καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς πηγάσασα ἀνεργία τῶν οἰκογενειάρχων. Ἐγένετο μεγάλη ἐξαγωγή ταπήτων εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ Ἀμερικὴν.

29) Τοπικὰ ἥθη καὶ ἔθιμα

Ἡ βᾶσις τῆς κοινωνικῆς ἀνατροφῆς ἦτο ἡ Ἐκκλησία. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐπεκράτει ἡ θρησκομανία. Τὰ πάντα ἤθελον νὰ συμβουλευθοῦν ἀπὸ τὸν Κλῆρον, γνῶμονα ὄλων τῶν βιωτικῶν πράξεων των εἶχον τὴν γνωμάτευσιν τοῦ Κλήρου, τοὺς δὲ κατὰ καιρὸν Μητροπολίτας ἐλάτρευον ὡς Θεόν. Ὁ γάμος πάντοτε ἔτε-

λειτο ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μετὰ τὴν Θεῖαν Λειτουργίαν καὶ προπορευομένου τοῦ Κλήρου καὶ τοῦ χοροῦ ψαλλόντων ὠδηγοῦντο οἱ νεόνυμφοι εἰς τὰς οἰκίας των. Τὴν νύμφην παρελάμβανεν ἐκ τῆς πατρικῆς οἰκίας μία ὁμὰς ἀποτελουμένη ἐκ τῶν συγγενῶν γυναικῶν τοῦ μελλονύμφου καὶ ὠδήγει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, τῇ συνοδείᾳ τοῦ Κεχαγιά τῆς ἐνορίας, ὅπου ἐπερίμενεν ὁ γαμβρὸς μετὰ τῶν οἰκείων καὶ φίλων, κατόπιν παρετίθεντο γεύματα εἰς τοὺς προσκεκλημένους, εἰς τὰ ὅποια παρεκάθηντο ἐκ τῶν πρώτων οἱ Ἐφημέριοι τῆς ἐνορίας. Ἡ ἐπομένη τοῦ γάμου ἦτο ἡμέρα νιπτῆρος καὶ χειροφιλήματος, δηλαδὴ ἡ νύμφη κατὰ παλαιὸν ἔθος ἤθελε νὰ ἐπιχύσῃ νερὸ εἰς τὰς χεῖρας ὄλων τῶν νιπτομένων καὶ ἦτο ὑποχρεωμένη νὰ φιλήσῃ τὰς χεῖρας ὄλων τῶν παρόντων συγγενῶν εἰς ἔνδειξιν σεβασμοῦ καὶ πειθαρχίας.

30) Ὁ ἀρραβὼν

Πρὸ 80—90 ἐτῶν ἡ μνηστὴ πολλάκις δὲν ἐγνώριζε τὸν μνηστῆρα, ὁ μνηστὴρ πολλάκις δὲν ἔβλεπε τὴν μνηστὴν του μέχρι τελέσεως τοῦ γάμου. Κατὰ τοὺς ἀρραβῶνας οὐδέποτε ἠρωτᾶτο ἡ γνώμη τῆς μνηστῆς, κάποτε ἐγένοντο ἀρραβῶνες τῆς κούνιας τῶν νηπίων, ἅτινα ἦσαν ὑποχρεωμένα νὰ τηρήσωσι κατὰ γράμμα τὸν ὑπὸ τῶν γονέων αὐτῶν συναφθέντα ἀρραβῶνα. Ἡ μνηστὴ ἐν τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ μνηστῆρος, πολλάκις ἐφιλοξενεῖτο ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ ἢ τῶν συγγενῶν του. Διὰ τῆς μεθόδου ταύτης ἐγένετο ἐμμέσως ἡ ἐξέτασις τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν ἐλαττωμάτων τῆς μνηστῆς. Κατὰ τὸν ἀρραβῶνα ὁ προξενητὴς τοῦ γαμβροῦ ἐπεσκέπτετο τὴν οἰκίαν τῆς μνηστῆς, μετὰ τὰς συνήθεις εὐχάς, προσφωνήσεις καὶ ἀντιφωνήσεις, ἐπανήρχετο εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ μνηστῆρος ἔχων ἐντὸς μεταξωτοῦ μανδηλίου κουφέτα, ὡς τρόπαιον νίκης τοῦ προξενικοῦ ἀγῶνος. Κατόπιν ἤρχιζον αἱ ἐπισκέψεις καὶ αἱ ἀντεπισκέψεις καὶ τὰ γεύματα ἐκατέρωθεν. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἶχεν ἐπέλθει πλήρης ἀνατροπὴ τῶν παλαιῶν ἐθίμων καὶ ἐλευθερία ἀλληλογνωριμίας τῶν μεμνηστευμένων.

31) Προίξ

Εἰς τὴν Σπάρτην ἡ προίξ ἦτο ἐντελὴς ἄγνωστος, ἐθεωρεῖτο μικροπρέπεια δι' ἓνα νέον νὰ κυνηγήσῃ προίκα, ἀδιάφορον ἂν ἤθελε κληρονομήσει τοὺς γονεῖς ἢ τοὺς συγγενεῖς τοῦ ἢ σύζυγος, Σύνταξιν προικοσυμφώνων δὲν ἠκούσαμεν διόλου καθ' ὅλην τὴν τελευταίαν ἑκατονταετηρίδον.

32) Κληρονομία, Διαθήκη, Διαζύγιον

Ἡ κληρονομικὴ διαφορὰ ἔκπαλαι ἐξεκαθαρίζετο ὑπὸ τῶν Δημογεροντιῶν ἢ διὰ τῆς μεσολαβήσεως τῆς Δημογεροντίας. Ἐφόσον ὑπῆρχον ἀνήλικα, τῆς κληρονομιαίας περιουσίας ἐγένετο ἡ ἀπογραφή ὑπὸ τοῦ Ἱεροδικείου τοῦ τόπου τῆς κληρονομίας καὶ διωρίζετο Ἐπίτροπος διὰ τὰ ἀνήλικα.

Διαθήκη ἢ τελευταία βούλησις τοῦ διαθέτου πάντοτε ἦτο σεβαστὴ παρὰ τῶν κληρονόμων ἀπὸ τὴν ἰδρυσιν τοῦ θεσμοῦ τῆς Δημογεροντίας (1861) καὶ ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῶν Μικτῶν Ἐκκλησιαστικῶν Δικαστηρίων μέχρι τῆς ἐκριζώσεως ἡμῶν εἶναι ζήτημα ἂν ἔχωσι προσβληθῇ καὶ ἀκυρωθῇ δύο διαθήκαι.

Διαζύγιον ἦτο σπανιώτατον ἐπὶ ἐξήκοντα ἔτη· ἐπίσης εἶναι ζήτημα ἂν εἶχον ἐκδοθῇ ἕξ διαζύγια παρὰ τῆς Μητροπόλεως,

33) Πένθος

Ἀποβιώσαντός τινος τὰ τέκνα, οἱ ἀδελφοὶ καὶ οἱ λοιποὶ πλησιέστεροι συγγενεῖς, οἱ μὲν ἄνδρες ἐπὶ μῆνα ὥφειλον νὰ φορέσουν μαῦρο καὶ νὰ ἀφήσουν γένεια, αἱ δὲ γυναῖκες νὰ μαυροφορέσουν ἔπι ἓν ἔτος, αἱ δὲ ἐγκαταλειφθεῖσαι χῆραι ἐπὶ ἔτη μαυροφοροῦσαν καὶ δὲν ἐξήρχοντο ἐκ τῆς οἰκίας· κατὰ τὴν ἐκφορὰν τῆς σοροῦ ἠκούετο κοπετός καὶ θρῆνος ὑπέρμετρος καὶ ἐπὶ ἡμέρας ἐξηκολούθει ἡ μοιρολογία τῶν καλλιφώνων γυναικῶν.

34) Γ λ ῶ σ σ α

Εἴμεθα Τουρκόφωνοι ὅλοι. Κατὰ τὸ 1822 μεταξὺ 7—8 χιλιάδων Ἑλλήνων εὐρίσκοντο ἴσως 7 ἢ 8 Ἑλληνόφωνοι. Οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ ἱεροψάλται ἦσαν ἀγράμματοι καὶ δὲν κατελάμβανον ὅ,τι ἐδιάβαζαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ δι' αὐτὸ ὁπότε ἐπὶ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε' ἐγκατεστάθη τὸ πρῶτον τυπογραφεῖον εἰς τὰ Πατριαρχεῖα, ἠναγκάσθησαν νὰ μεταφράσδουν τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ πολλὰς εὐχὰς καὶ τὴν ἱερὰν σύνοψιν καὶ μερικὰς ἐρμηνείας τοῦ Εὐαγγελίου καὶ συναξάρια εἰς τὴν τουρκικὴν, ἐφόσον ἀνεγινώσκοντο κάποτε εἰς τουρκικὴν αἱ περικοπαὶ τῶν Εὐαγγελίων, τὸ Παρακλητικόν, ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος καὶ ἄλλαι κατανυκτικαὶ εὐχαὶ τὸ ἐκκλησίασμα ηὐχαριστεῖτο. Ἡ κατὰστασις αὐτὴ διετηρήθη μέχρι τοῦ ἔτους 1900.

Βαθμηδὸν διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων Ἑλληνιστῶν, τῶν γραμματοδιδασκάλων καὶ τῶν νέων σχολείων τὸ 1922 τὰ 80 % τῶν κατοίκων ἐγνώριζον τὴν Ἑλληνικὴν καὶ ἐὰν εἴμεθα εἰς τὴν Πατρίδα εἴμεθα βέβαιοι ὅτι δακτυλοδεικτούμενοι θὰ ἦσαν οἱ ἀγράμματοι σήμερον.

Εἶναι ἐπίκαιρον νὰ κάμωμεν μνείαν περὶ τοῦ μακαρίτου Παπαθεοδώρου. Οὗτος, ὡς ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω, ἦτο ἄριστος Ἑλληνιστὴς ὡς καὶ Τουρκιστὴς καὶ ἔχει μεταφράσει εἰς τὴν τουρκικὴν πολλὰς εὐχὰς τῶν Ἀγίων Πατέρων, αἱ ὁποῖαι διαβάζονται κατὰ τὴν λειτουργίαν κατὰ τὴν Μεγάλην Πεντηκοστήν, κατὰ τὸν Μέγαν Ἀγιασμόν, τοὺς λόγους Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, οἱ ὁποῖοι κατόπιν ἀνεγινώσκοντο ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἱεροκέρυκος Παπαηλία. Αὐτὸς συνέταξε τὸ Καταστατικὸν καὶ τὸν Ἑσωτερικὸν Κανονισμόν τῆς Δημογεροντίας τὸ 1861 καὶ ἐγκατέστησε Γραμματέα Κοινότητος τὸν ἀδελφόν του. Οὗτος ὑπῆρξε διδάσκαλος τῆς συγχρόνου νεολαίας, εἶχε δὲ ἐκδώσει καὶ ἐπιστολογραφίαν εἰς Καραμάνλικα, παραθέσας δείγματα διαφόρων οἰκογενειακῶν καὶ ἐμπορικῶν ἐπιστολῶν καὶ παντὸς εἶδους ἐμπορικῶν ἐγγράφων.

Κατὰ τὸν δέκατον ἑνατον αἰῶνα ἡ ἀλληλογραφία, ἰδι-

ωτική καὶ ἐμπορική, ἐγένετο Καραμάνλικά. Εἶχον ἐκδοθῆ μερικὰ σχετικὰ βιβλία καὶ λογιστικά ἀκόμη ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελينوῦ Μισαηλίδου. Ὅλοι οἱ ἔμποροι καὶ καταστηματάρχαι εἶχον τὰ λογιστικά βιβλία τῶν Καραμάνλικά.

Οἱ ἐκ τοῦ Ἀρρεναγωγείου ἀποφοιτήσαντες νέοι, ἐφόσον δὲν ἠδύναντο νὰ παρακολουθήσωσι περαιτέρω τὰς σπουδὰς τῶν, προσελαμβάνοντο ὡς γραμματεῖς εἰς τὰ γραφεῖα τῶν ἐν Σμύρνῃ ἐμπόρων πατριωτῶν μας καὶ ἐκράτουν Καρανλικὴν ἀλληλογραφίαν καὶ λογιστικά βιβλία.

35) Μουσικὴ

Οἱ νέοι τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, μετὰ τὸν ὀκτώηχον τοῦ Γραμματοδιδασκαλείου παρηκολούθουν καὶ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Μουσικὴν διὰ νὰ ἀποκτήσωσι τὸν τίτλον τοῦ «Χότζα», ἐφόσον καὶ ὁ Εὐαγγελινὸς Μισαηλίδης εἰς ἓνα ἔργον τοῦ ἐπιμένει καὶ λέγει: «Ἄν τυχὸν κάποτε χαθῇ ἡ Βυζαντινὴ Μουσικὴ ἢ Σπάρτη ἢ μπορεῖ νὰ τὴν ἀναπληρώσῃ». Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐθεωρεῖτο ὁ στολισμὸς τῶν νέων ἢ Ἐκκλ. Μουσικὴ. Λαϊκὴ Μουσικὴ: ᾄσαν ᾠσματα, ἀμανέδες, ὅλα τουρκικά. Ὁργανικὴ μουσικὴ κατ' ἀρχὴν ἐπαίζετο ὑπὸ τουρκικῆς συναυλίας, τῆς ὁποίας ἀρχηγὸς ἦτο ὁ ἀδόμματος Ἀλῆς. Κατόπιν ἐνεφανίσθη ὁ ὄμιλος τῶν Ἑλλήνων Μουσικῶν μὲ νέα ὄργανα, μαντολῖνον, κιθάραν κτλ.

Διὰ τῶν σχολείων εἰσῆχθη ἡ Εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ καὶ τὰ ἑλληνικά ᾠσματα, πρῶτος δὲ ὁ διδασκαλιστὴς κ. Βασίλειος Ἰατρίδης εἰσήγαγε τὸ 1910 τὴν ὀργανικὴν Μουσικὴν καὶ οἱ μαθηταὶ ἐδιδάχθησαν μαντολίνα καὶ ἄλλα ὄργανα εἰς τὸ Σχολεῖον.

36) «Οἰκογενειακὰ Ἐπώνυμα»

Γενικῶς ὅλα τὰ οἰκογενειακὰ ἐπώνυμα κατέληγον εἰς «ὄγλου», π. χ. Γεωργιογλου (Γεωργιάδης), Βασιλογλου (Βασιλειάδης) κτλ. Ὁ ἐξελληνισμὸς τῶν ἐπωνυμιῶν ἄρχισε κατὰ τὴν ἐγγραφὴν τῶν ἐν Ἀθήναις σπουδαστῶν. Πρῶτοι

σπουδασταί τὸ 1880 τῆς Ἰατρικῆς ὁ Δαμιανὸς Σπύρογλου ἐβαπτίσθη εἰς Σπυρίδην καὶ ὁ Εὐστάθιος Δανογλου εἰς Δανόπουλον καὶ οὐχί εἰς Μοσχόπουλον. "Αλλὰ ἐπώνυμα ἐδίδοντο συγκριτικῶς μὲ τὰ ζῶα, π. χ. Ἀρσλάνογλου (Λεοντόπουλος), Καπλάν ὄγλου (Τιγρίδης), Τιλκίογλου (Ἀλώπεκίδης), Δανόγλου (Μοσχόπουλος), Κετσιογλου (Αἰγόπουλος). "Αλλὰ ἐπώνυμα ἀπὸ τὰ χρώματα Καραζογλου (Μαυρίδης), Ἀκτσαογλου (Λευκόπουλος), Κιρμίζογλου (Κόκκινος). "Αλλὰ ἐπώνυμα ἀπὸ τὰ σωματικά πλεονεκτήματα, ὡς Οὐζουνογλου (Μακρόπουλος), Τσενόγλου (Σιαγωνόπουλος). (Αὐτὸ ἦτό τὸ ἐπώνυμον τῆς οἰκογενείας τοῦ γράφοντος, ὡς φαίνεται ὁ πρόγονός μου ὅστις ἀπέκτησε τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην ἢ εἶχε μεγάλην σιαγώνα, ἢ ἦτο πολὺ ὀμιλητικὸς). "Αλλὰ ἐπώνυμα ἐξ ἐπαγγέλματος, ὡς Γιαγτζῆ ὄγλου (Λαδᾶς), Κουρκτζοῦ ὄγλου (Γούναρης), Τερζιογλου (Ραπτόπουλος), Μουμτζογλου (Κηροπώλης), Παλόγλου (Μελίδης), Τσοχατζόγλου, Ἀλατσατζόγλου, Πασμετζόγλου. Ἐπώνυμα ἐκ τόπου προελεύσεως, Μωραλόγλου (ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας τῶν Μωραλιδῶν ἦλθε τὸ 1800 ἀπὸ τὰς Καλάμας), Σταμπούλογλου, Παγιασλόγλου, Καῖσερλόγλου κτλ. Τελευταίως διὰ τῆς σπουδασάσης νεολαίας εἶχον ἐξελληνισθῇ σχεδὸν ὅλα τὰ ἐπώνυμα καὶ μερικοὶ παραλείψαντες τὴν οἰκογενειακὴν αὐτῶν ἐπωνυμίαν ἔφερον μόνον τὰ ὀνόματα τοῦ πατρὸς των ὅπως ὁ γράφων.

37 Ὁ θεσμὸς τῆς Δημογεροντίας

Μετὰ τὸν μέγαν Κριμαϊκὸν πόλεμον ἡ Ὑψηλὴ Πύλη μετὰ μυστικὴν συνεννόησιν πρὸς τὰς Πρεσβείας τῶν συμμάχων δυνάμεων, ἐξέδωκε Νομοθετικὸν Αὐτοκρατορικὸν Διάταγμα, τὸ καλούμενον «Χάττι Χουμαγιούν», διὰ τοῦ ὁποίου καθιεροῦτο ἐν Τουρκίᾳ ἰσονομία καὶ ἰσοπολιτεία εἰς τοὺς Χριστιανούς, καὶ δι' αὐτοῦ ἰδρύθησαν αἱ Δημογερονταὶ εἰς τὰς Ἑλληνικὰς Κοινότητας. Τὸ 1861 συνετάχθη τὸ Καταστατικὸν τῆς Δημογεροντίας τῆς Σπάρτης, συγκειμένης ἐξ ὀκτῶ Δημογερόντων ὑποδεικνυομένων ἀνὰ δύο ἀπὸ κάθε

ένορίαν. Ἡ Δημογεροντία ανέλαβε τὴν ἀνωτέραν διοίκησιν τῆς Κοινότητος καὶ ἀντεπροσώπευε τὸ Ἔθνος παρὰ τῇ Τοπικῇ Ἀρχῇ. Τότε εἶχον δημοσιευθῇ καὶ Νόμοι Διοικητικοὶ καὶ Δικαστικοί, ὅπως ὁ Ἐμπορικὸς καὶ ὁ Ποινικὸς Κώδιξ καὶ εἶχεν ἀρχίσει ἡ μεταρρύθμισις κατὰ μίμησιν τῆς Εὐρώπης ἐν Τουρκίᾳ.

Εἰς τὰ νεοσυσταθέντα Διοικητικὰ Συμβούλια παρεκάθηντο οἱ Μητροπολίται ἢ οἱ Ἐπίτροποι αὐτῶν καὶ δύο χριστιανοὶ Σύμβουλοι, οἱ ὅποιοι ἐτιτλοφοροῦντο Ἀντιπρόσωποι καὶ ἦσαν φυσικὰ Μέλη τῆς Δημογεροντίας.

Ἡ Δημογεροντία ἐθέσπισεν αὐστηρὸν Κανονισμόν καὶ ἀπαγορευτικάς διατάξεις χάριν περιορισμοῦ τῆς σπατάλης· οἱ παραβάται τῶν διατάξεων τούτων κατεδικάζοντο εἰς πρόστιμα καὶ διὰ τοὺς μὴ πληρώνοντας τὰ πρόστιμα ἐπεβάλλετο Ἐκκλησιαστικὴ Ἀργία, δηλαδή οἱ καταδικαζόμενοι μέχρις ὅτου πληρώσουν τὸ πρόστιμον ἐστεροῦντο πάσης Ἐκκλησιαστικῆς πνευματικῆς ἀρωγῆς, ἀπηγορεύετο δὲ εἰς τοὺς ἱερεῖς νὰ ἐπισκεφθῶσι τὰς οἰκίας τῶν ἐν ἀργίᾳ κηρυχθέντων καὶ νὰ ἐκτελέσωσιν ἁγιασμοὺς καὶ ἄλλας ἱεροτελεστίας...

Ὁ Κώδιξ τῆς Δημογεροντίας λ. χ. περιώριζε τὴν σπατάλην καὶ διέταττε διὰ τὰς μελλονύμφας τὸν ἀριθμόν, τὸ εἶδος καὶ τὴν κατηγορίαν τῶν προικῶν καὶ τὴν παραμονὴν τοῦ γάμου παρίστατο ὁ γραμματεὺς τῆς Δημογεροντίας κατὰ τὴν κατάθεσιν τῶν προικῶν εἰς τὴν βαλίτσα καὶ παρελάμβανε τὰς κλεῖδας τὰς ὁποίας παρέδιδε τὴν ἐπομένην εἰς τὸν γαμβρόν. Περιώριζεν ὡσαύτως τὴν χρῆσιν τῶν μεταξωτῶν καὶ ἄλλων φορεμάτων πολυτελείας, τὴν παράθεσιν γευμάτων εἰς ἀπωτέρους συγγενεῖς λόγῳ οἰκονομιῶν....

Αἱ ἀπαγορευτικαὶ αὗται διατάξεις ἴσχυον μέχρι τέλους τοῦ δεκάτου ἐννάτου αἰῶνος, ὁπότε κατηργήθησαν ὡς ἀναχρονιστικαὶ καὶ ὁ λαὸς παρεδόθη ἐλευθέρως εἰς τὴν αἵγλην καὶ σπατάλην.

Κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν Ἐθνικῶν Κανονισμῶν τῶν Πατριαρχείων εἰς τὴν Συντακτικὴν Συνέλευσιν καὶ κατόπιν

εἰς πολλάς Πατριαρχικὰς ἐκλογὰς ἀντιπρόσωπος ὅλης τῆς Ἐπαρχίας Πισσιδίας παρέστη ὁ ἔγκριτος ἐν Κων]πό-λει ἐγκατεστημένος μεγαλέμπορος μακαρίτης Χατζῆ Εὐ-στράτιος Ἀγιάκλογλου.

Κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς δημοσιεύσεως τοῦ ἄνωθι Αὐτο-κρατορικοῦ Διατάγματος, ὅπως καθ' ὅλην τὴν Τουρκίαν, οὕτω καὶ ἐν Σπάρτῃ, ἐγένετο μεγάλη διαδήλωσις καὶ δη-μόσιοι κήρυκες ἐκήρυκτον ἀνὰ τὰς ὁδοὺς φωνάζοντες : «Εἰς τὸ μέλλον δὲν θὰ εἶπῃ κανεὶς εἰς τὸν ἄπιστον, ἄπι-στος» (Καβουρά καβούρ ντένμεγετζεκ).

Ἡ Δημογεροντία ἐκράτησε πολὺ ὑψηλὰ τὴν θέσιν καὶ τὸ γόητρόν της.

Ἐπίσης ἐπέβλεπε διὰ τῶν νυκτοφυλάκων της καὶ τὴν δημοσίαν ἀσφάλειαν. Τὸ σῶμα τῶν νυκτοφυλάκων κατηρ-τίζετο ἀπὸ λεβεντανθρώπους διασήμους ἐπὶ ἡρώϊσμῳ. τῶν ὁποίων τὰς ἀνδραγαθίας ἐξετίμα πάντοτε καὶ ἡ τοπικὴ Διοίκησις τῆς Χωροφυλακῆς, καθότι δὲν εἶχομεν ἀκόμη τότε Ἀστυνομικὰ Τμήματα εἰς τὰς Ἑλληνικὰς συνοικίας. Οὗτοι ἐξετέλουν, ἀνάγκης τυχούσης καὶ χρέη πυροσβεστῶν.

38) Ἐκκλησιαστικὴ καὶ Κοινοτικὴ περιουσία

Αἱ Ἐκκλησίαι εἶχον κειμήλια ἀξίας. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐπεκράτει θρησκομανία καὶ αἱ Ἐκκλησίαι ἦσαν τὰ καταφύγια τῶν Χριστιανῶν εἰς πᾶσαν ὥραν κινδύνου. Πρὸ τοῦ θανάτου, πολὺς κόσμος διὰ προ-φορικῆς διαθήκης διέθετε ἀναλόγως τῆς οἰκονομικῆς αὐτοῦ καταστάσεως, ποσὰ διὰ τὰς Ἐκκλησίας. Ὑπῆρχον βάρους πολλῶν δεκάδων ὀκάδων ἀργυρᾶ σκεύη, κανδύλια, πολυέ-λαιοι λαμπάδες, λάβαρα χρυσοκέντητα, Εὐαγγέλια καὶ Ἅγια ποτήρια ἐπίχρυσα, ἓνα Σταυρὸν ὀλόχρυσον κοσμη-μένον μὲ πολυτίμους λίθους τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Ἑμβρίου. Ὅλα αὐτὰ παρεδόθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρό-που τῶν μαύρων ἡμερῶν αἰδεσίμου ἱερέως Παπᾶ Ἰωακείμ Πεσματζόγλου μετὰ φόβου καὶ τρόμου, κατόπιν τῆς αὐστη-ρᾶς διαταγῆς τοῦ γνωστοῦ Νουρεδδὶν πασᾶ, στρατιωτικοῦ διοικητοῦ τῆς Σμύρνης, εἰς κυβερνητικοὺς ὑπαλλήλους· δυ-

στυχῶς δὲν γνωρίζομεν κατὰ πόσον αὐτὰ διεβιβάσθησαν εἰς τὴν ἀρμοδίαν Ἀρχὴν ἢ ἐφαγώθησαν ὑπὸ τινων ἐπιτηδείων ὑπαλλήλων Τούρκων.

Αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Σπάρτης εἶχον τόσα ἀρχαῖα κειμήλια ἀξίας, ὥστε ἐκάστη ἐνορία ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν εἶχεν ἰδιαίτερα ὑπόγεια θησαυροφυλάκια ὅπου καὶ ἐφυλάσσοντο ἐρμητικῶς εἰς αὐτά· ταῦτα ἐνεφανίζοντο εἰς τὸ ἐκκλησιασма κατὰ τὰς μεγάλας ἑορτὰς ἅπαξ ἢ δις ἐτησίως· ὅλα αὐτὰ ἔχουσιν ἐγκαταλειφθῆ. Μερικαὶ ἐκκλησίαι εἶχον καὶ ἀκίνητον περιουσίαν ὅπως ἡ τῆς Κοιμήσεως εἶχε μεγάλας ἐκτάσεις ἀγρῶν καλλιεργησίμων.

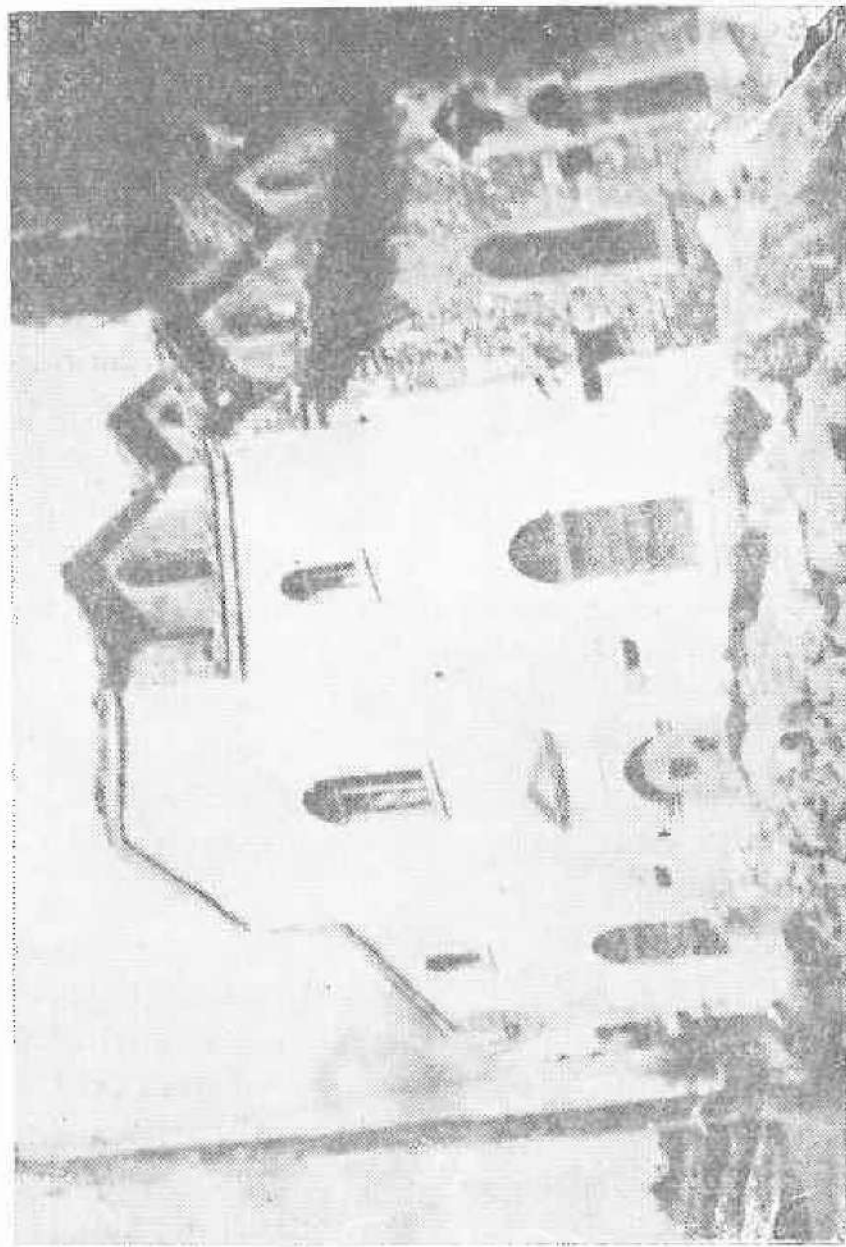
Ἡ Κοινότης ἐκτὸς τῶν δύο λουτρῶν καὶ ἐνὸς καφενείου εἶχε καὶ τινὰ ἀκίνητα προσοδοφόρα ἐν Σμύρνῃ. Εἴχομεν ἐν Πτωχοκομεῖον ἀνεγερθὲν ὑπὸ τοῦ αἰωνοβίου Τσοτάν-Μπαμπᾶ.

39) Μονοκκλησίαι

Ἀπὸ τὰς τέσσαρας ἐνοριακὰς Ἐκκλησίας εἰς μερικὰς μεγάλας ἑορτὰς ἐλειτούργει μία μόνη Ἐκκλησία καὶ ὅλοι ἐκκλησιάζοντο ἐκεῖ καὶ δι' αὐτὸ ὠνομάζετο Μονοκκλησία.

1) Κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων ἐλειτούργει ἡ Ἐκκλησία τῆς Μητροπόλεως καὶ ἀπ' ἐκεῖ μετὰ λαμπάδων προπορευομένων τῶν ἐξαπτερύγων καὶ ἱερέων, τὸ ἐκκλησιασма συνεκεντροῦτο εἰς τὰς ὄχθας τοῦ χειμάρρου καὶ κατὰ τὴν χαυρυγὴν ἐρρίπτετο ὁ Σταυρὸς εἰς τὸ ρεῦμα τοῦ χειμάρρου. Καὶ τὸ παράδοξον ἦτο, πολλοὶ ἀσθενεῖς Τούρκοι μετὰ τὴν κατάδυσιν τοῦ Σταυροῦ ἐρρίπτοντο εἰς τὸ ρεῦμα καὶ ἐθεραπεύοντο.

2) Κατὰ τὴν Δευτέραν Ἀνάστασιν ὁ λαὸς συνεκεντροῦτο εἰς τὴν Μητρόπολιν καὶ ἐκεῖθεν μετὰ ἐκκλησιαστικῆς πομπῆς ἐπορεύετο ἐκ περιτροπῆς ἐτησίως εἰς μίαν Ἐκκλησίαν. Τὴν πομπὴν παρηκολούθουν ἐκτὸς τῶν Κοινοτικῶν Σωματείων οἱ λογάδες τοῦ ἔθνους. Αὐτοὶ ἦσαν ὁμογενεῖς βαθμοφόροι μὲ χρυσὴν στολὴν ὅπως ὁ Ἰωάννης Κοκπὰς ὀγλοῦ, ὁ Χατζῆ Θεόδωρος Χοτζόγλου, ὁ ἐθνομάρτης Γεώρ-

Μητρόπολις Σπάρτης

γιος Κλημάνογλου, ὁ ἱατρὸς Πρόδρομος Γρηγοριάδης καὶ ἄλλοι.

3) Κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν γραμμάτων.

4) Κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Κων(σταντίνου ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν μετέβαινεν ὁ λαὸς εἰς τὴν Μητρόπολιν καὶ εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν ἐγένετο ἡ ἐγκατάστασις τῶν νέων Κοινοτικῶν Ἀρχόντων ἤτοι Δημογερόντων, Ἐφόρων καὶ ἄλλων.

40) Μῖσος κατὰ τῶν ἑτεροδόξων

Κατὰ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἡ Ἀμερικὴ ἤρχισε νὰ στέλλῃ ομάδας ἱεραποστόλων πρὸς προσηλυτισμὸν τῶν ὁμογενῶν τῆς Τουρκίας, πᾶσα ἀπόπειρα αὐτῶν ἐν Σπάρτῃ ἐστέφθη μὲ πλήρη ἀποτυχίαν, ὁ καταβληθεὶς ὑπ' αὐτῶν κόπος ἔμεινεν ἄκαρπος, οἱ διαμαρτυρόμενοι ἱεραπόστολοι κατεδιώκοντο ἐμμέσως ὑπὸ τῆς Δημογεροντίας διὰ ἀνευθύνων μυστικῶν ὀργάνων, διὰ κηρυγμάτων ἐπὶ ἄμβωνος καὶ ἐπέστρεφον ἄπρακτοι. Ἡ πολυχρόνιος ἐργασία αὐτῶν μόλις παρέσυρεν ἀφελεῖς τινὰς δακτυλομετρημένους. Οἱ ἐκ Σπάρτης ἀποπεμφέντες ἐγκατεστάθησαν εἰς τὸ Ἰκόνιον καὶ ἵδρυσαν ἐκεῖ Ἐκπαιδευτήρια ἀγγλικῆς καὶ τοὺς ἀποφοίτους αὐτῶν ἀπέστελλον εἰς τὴν Ἀμερικὴν διὰ τὰς ἀνωτέρας σπουδὰς.

Ἐπίσης καὶ Γάλλοι Καθολικοὶ ἱεραπόστολοι Λαζαρισταὶ ἐπρότειναν ὅπως ἐγκαθιδρύσουν Γαλλικὰ ἐκπαιδευτήρια ἐν Σπάρτῃ. Ἀπερρίφθη ὅμως ἡ πρότασις αὐτῶν καὶ ἐγκατεστάθησαν οὗτοι εἰς Ἰκόνιον, Αἰδίνιον καὶ Κιουτάχειαν. Ἀπὸ τὰ Γαλλικὰ ταῦτα Ἐκπαιδευτήρια ἀπεφοίτησαν ὅλοι οἱ ὑπάλληλοι τῶν σιδηροδρόμων, τῆς Ὄθωμανικῆς Τραπεζίης, τοῦ Μονοπωλείου τῶν Καπνῶν καὶ ἄλλων ξένων ἰδρυμάτων.

41) Αἱ σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Τούρκων

Ἐν Σπάρτῃ αἱ σχέσεις τῶν Ἑλλήνων καὶ Τούρκων μέχρι τῶν τελευταίων ἐτῶν ἦσαν φιλικώταται, ἡμεῖς δὲν ἤ-

κούσαμεν ἀπὸ τοὺς γονεῖς μας τοὺς γνωρίσαντες τὰς μεταξὺ τῶν δύο Ἐθνῶν σχέσεις ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ δεκάτου ἐννάτου αἰῶνος, οὐδεμίαν ἐπίθεσιν, βιαιοπραγίαν, δῆλωσιν σφαγὴν καὶ ὁμαδικὴν ἐπιδρομὴν τῶν Τούρκων κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Πρὸ 70 — 80 ἐτῶν ἐνεφανίσθησαν κάποτε μερικοὶ λησταί, ὅπως ὁ Κέφινσιζ, ὁ Κοτανάκ, ὁ Ταβασλῆς καὶ ἄλλοι, οἱ ὅποιοι ἐλήστευον τὰ Ταχυδρομεῖα τοῦ Κράτους, ἤρχοντο εἰς συγκρούσεις μὲ τοὺς συνοδοὺς τῶν ταχυδρόμων χωροφύλακας καὶ κάποτε ἐλήστευον τοὺς ἐμπόρους ἄνευ φόνου καὶ βιαιοπραγιῶν. Δὲν ἠκούσαμεν τὴν διὰ βίας ἐξισλάμισιν κανενὸς Ἑλλήνου. Τὰ ὅσα συνέβησαν κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας τῆς Τουρκοκρατίας ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Σελτσουκίδων, τῶν Τουρκομάνων, τῶν Τατάρων, τῶν Γενουάκων, τῶν Ἑνετῶν, τῶν Βυζαντινῶν, τῶν Ρωμαίων, καὶ τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου θὰ γράψουν ἄλλοι οἱ ὅποιοι προσεχῶς θὰ ἐκδώσουν πολυσέλιδον περιεκτικὴν καὶ πραγματικὴν Ἱστορίαν τῆς Σπάρτης τῇ συνδρομῇ τῶν πατριωτῶν μας. Ὅπως ἐπληροφορήθημεν διὰ τὴν ἔκδοσιν ταύτης συνεργάζονται μετὰ τοῦ φίλου μας δημοσιογράφου κ. Σωκράτους Σινανίδου οἱ ἐν τῇ Νέᾳ πατρίδι ἡμῶν ἀναδειχθέντες Νέοι ἐπιστήμονες.

Πολλάκις Ἕλληνες καὶ Τούρκοι ἔκαμνον συνεταιρικὰς ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις· ὡσαύτως ἐπεσκέπτοντο ἀλλήλους κατὰ τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν ἑορτάς. Ἐπεκράτει πλήρης θρησκευτικὴ ἐλευθερία, καὶ ἐὰν κάποτε ἤνοχλοῦντο διὰ συνεχῶν κωδωνοκρουσιῶν καὶ κατὰ τὸ Πάσχα διὰ τῶν πυροβολισμῶν δὲν ἐνίσταντο διόλου. Οἱ εἰς τὰ χωρία ἐμπορευόμενοι ἢ οἱ διάφοροι ἐπαγγελματίαι, οἰκοδόμοι, κτίσται καὶ ἄλλοι ἐπὶ συνεχεῖς μῆνας διέμενον δωρεὰν εἰς τὰς οἰκίας τῶν Τούρκων τροφοδοτούμενοι ὑπ' αὐτῶν. Δὲν ἠκούσαμεν κανένα ἐμπορευόμενον νὰ ληστευθῇ ἢ νὰ σφαγιασθῇ ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τὰ χωρία, ὅπου δὲν ὑπῆρχον οὔτε χωροφύλακες, οὔτε Ἀστυνόμοι. Ὑπῆρχε μεγάλη ἀλληλεγγύη καὶ ἀλληλοεμπιστοσύνη μεταξὺ τῶν δύο Ἐθνῶν, ἐφ' ὅσον καὶ ἱεροδιδάσκαλοι τῶν Τούρκων ἐκήρυττον εἰς τὰ Τεμένη ὅτι ὁ Ἱερός Μουσουλμανικὸς Νόμος μᾶς ἐπιβάλλει

νά περιφρουρήσωμεν τὴν ζωὴν, τὴν τιμὴν καὶ τὴν περιουσίαν τῶν ἑτεροδόξων, καὶ ἂν τυχὸν θὰ μείνουν χρεωμένοι εἰς τοὺς ἑτεροδόξους θὰ τιμωρηθῶσιν εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν, καὶ δι' αὐτὸν τὸν λόγον καὶ προστᾶται τῆς ζωῆς καὶ περιουσίας τῶν ἑτεροδόξων ἔθεωροῦντο καὶ μετὰ τὸν θάνατον ἑνὸς χρεωμένου ἀποβιώσαντος Τούρκου, οἱ κληρονόμοι ἔσπευδον νὰ ἐξοφλήσωσι τὰ χρεῖα τοῦ κληρονομούμενου μὲ τὸν δανειστὴν ἑτερόδοξον.

Τοιαῦται ἦσαν αἱ σχέσεις τῶν δύο ἔθνων μέχρι τέλους τοῦ δεκάτου ἐννάτου αἰῶνος. Παραθέτω τὸ ἐξῆς παράδειγμα: Περισσότεροι τῶν Ἑλλήνων τοῦ γειτονικοῦ μας Βουρδουρίου ἦσαν μυλωνάδες τὸ ἐπάγγελμα καὶ ἐνοικίασται τῶν διαφόρων ὑδρομύλων τῆς περιφερείας· ἐπὶ συνεχῇ ἔτη διέμενον οὗτοι οἰκογενειακῶς εἰς ὑδρομύλους τῶν Τούρκων, μεμονωμένους καὶ κειμένους μακρὰν τῶν χωρίων καὶ ἄλλων κατοικιῶν. Δὲν ἠκούσθη οὐδεμία ἐπιβουλή κατὰ τῆς τιμῆς καὶ περιουσίας αὐτῶν.

Δυστυχῶς μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τοῦ Τουρκικοῦ Συντάγματος τὴν 10ην Ἰουλίου 1908, ὁπότε ἀπὸ τὴν χαράν μας ἐτρελλάθημεν ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ Ἕλληνες ἄλλη λοασπαζόμενοι μετὰ τῶν Τούρκων, ἐνεφανίσθη ὁ σωβινισμὸς (ἐθνικισμὸς) τῶν Τούρκων καὶ βαθμιαίως ἤρχισε νὰ ἐπέρχεται ἡ ψυχρότης εἰς τὰς σχέσεις τῶν δύο ἔθνων. Εἰς αὐτὸ ἐβοήθησε πολὺ ἡ μετὰ τὸν ἀτυχὲς πόλεμον τοῦ 1897 μετανάστευσις Τουρκοκρητῶν προσφύγων, καὶ ἡ μετὰ τὸν Βαλκανικὸν πόλεμον μετανάστευσις τῶν ἐκ Μακεδονίας Τούρκων· ὅλοι αὐτοὶ οἱ πρόσφυγες ἔσπειρον τὰ μικρόβια τοῦ φανατισμοῦ καὶ τῆς ἐξοντώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Μετὰ τὸν Παγκόσμιον πόλεμον καὶ μετὰ τὴν ἀποβίβασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ εἰς Σμύρνην, ἐπῆλθε πλήρης διάστασις μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων καὶ τὴν ὑφισταμένην ἀδελφικὴν φιλίαν ἀντικατέστησε αἷσθημα μίσους, ἐκδικήσεως, ἐξοντώσεως καὶ ἐκριζώσεως εἰς τὰς περιφερείας ἐκεῖνας ὅπου εἶχον ἐγκατασταθῇ οἱ ἀναφερόμενοι πρόσφυγες. Εὐτυχῶς εἰς τὴν Σπάρτην εἵχομεν ἐλαχίστους τοιούτους Τούρκους πρόσφυγας καὶ δι' αὐτὸν τὸν

λόγον κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἡμέραν τῆς ἐξόδου τῶν γυναικοπαίδων, πολλοὶ φίλοι μας Τοῦρκοι ἔχουν δάκρυα.

42) Μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τοῦ Τουρκικοῦ Συντάγματος

Δυστυχῶς ὅλοι ἐπιστεύσαμεν τὸ 1908 ὅτι διὰ τῆς ἀναστηλώσεως τοῦ κατὰ τὸ 1877 ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Χαμίτ Β' καταργηθέντος Συντάγματος θὰ ἐπήρχετο ἔτι περισσότερα σύσφιγξις τῶν ὑφισταμένων φιλικῶν σχέσεών μας μετὰ τῶν Τούρκων, καὶ εἴχομεν σπάσει τὸν λάρυγγά μας φωνάζοντες : «Ζήτω ἐλευθερία, ἰσότης, ἀδελφωσύνη, δικαιοσύνη». Εἶδομεν καὶ μίαν πολυμελῆ Ἐπιτροπὴν Καθηγητῶν καὶ ἄλλων διανοουμένων ἐξ Ἀθηνῶν νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν Κων]πολιν, ἀνεγνώσαμεν τὴν ὑπὸ τῶν Νεοτούρκων πρὸς αὐτὴν γενομένην ὑποδοχὴν, τὰς ἐν τοῖς Πατριαρχείοις ἐπὶ Ἰωκείμ τοῦ Γ' ἐκφωνηθείσας προσφωνήσεις καὶ ἀντιφωνήσεις, καὶ ἐνομίσαμεν ὅτι ἐπῆλθεν ἄρρηκτος δεσμὸς φιλίας μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων, ὅπως σήμερον, καὶ δὲν ἐννοήσαμεν ὅτι διὰ νὰ στερεωθῇ ἡ φιλία αὕτη ἔπρεπεν ἡμεῖς νὰ ἐκριζωθῶμεν ἀπὸ τὴν γένειράν μας.

Δυστυχῶς ἡ χαρὰ αὕτη τῶν ἐν Τουρκίᾳ Ἑλλήνων δὲν διήρκεσε πολὺ, τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1908 ἐγένοντο αἱ πρῶται βουλευτικαὶ ἐκλογαί, ἀνεδείχθησαν 22 βουλευταὶ Χριστιανοί. Ὁ νομὸς τῆς Σπάρτης, λόγῳ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Ἑλλήνων ψηφοφόρων, δὲν ἠδύνατο νὰ ἀναδείξῃ Ἑλληνα βουλευτὴν καὶ εἶχον ἐκλεγῇ δύο Τοῦρκοι.

Τὸ Νεοτουρκικὸν Κομιτᾶτον τὸ 1910 ἤρχισε τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἐξοντωτικοῦ τῶν ἑτεροδόξων προγράμματός του. Ἐτέθη ἐπὶ τάπητος πάλιν τὸ ζήτημα τῆς ἐνώσεως τῆς Κρήτης καὶ ἐγένοντο πανταχοῦ διαδηλώσεις καὶ ἐφώναζον ὅλοι οἱ Τοῦρκοι «Κρήτη ἢ θάνατος». «Δὲν δίδομεν τὴν Κρήτην» ἐνῷ δὲν ἔλεγον τίποτε διὰ τὴν Αὐστρίαν, ἡ ὁποία εἶχε καταβροχθίσει τὴν Βοσνίαν καὶ τὴν Ἑρζεγοβίνην, καὶ διὰ τὴν Βουλγαρίαν, ἣτις εἶχε προσαρτήσῃ ὀριστικῶς τὴν Ἀνατολικὴν Ρωμυλίαν.

Ἀναγκαστικῶς εἰς τὴν Σπάρτην εἰς τὰς διαδηλώσεις ταύτας παρευρίσκοντο ἀκουσίως καὶ οἱ ὁμογενεῖς διὰ νὰ φυλάξουν, ἐφ' ὅσον ἦτο δυνατόν, τὸν δεσμόν τῆς φιλίας.

Κατόπιν, τῇ κατηχήσει τοῦ Κομιτάτου, ἐνεφανίσθη «μποϊκοτάζ», ἐμπορικὴ ἀπαγόρευσις· δηλαδή δὲν ἐπέτρεπον εἰς τοὺς Τούρκους νὰ ἔχωσιν ἐμπορικὰς συναλλαγὰς μὲ τοὺς Ἕλληνας. Αἱ τοιαῦται ὑπὸ τῶν Νεοτούρκων καταδιώξεις τῶν ἑτεροδόξων ἐν τῇ Τουρκίᾳ, εἶχον ἀποτέλεσμα τὴν ἔνωσιν τῶν Βαλκανικῶν Κρατῶν καὶ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους. Πρὸ παντὸς τὸν φανατισμὸν τῶν Τούρκων ὑπεδαύλιζον οἱ πρόσφυγες Τουρκοκρῆτες, ρίπτοντες ἔλαιον εἰς τὴν φλεγομένην πυρὰν καὶ ἐπέφερον τὴν ἔντασιν τῶν σχέσεων.

43) Μέγας σεισμὸς τῆς Σπάρτης

Τὴν νύκτα τῆς 20ῆς Σεπτεμβρίου 1914 ἐγένετο σεισμὸς καταστρεπτικὸς, πρωτοφανὴς εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Σπάρτης. Ἐντὸς τῆς πόλεως κατέρρευσαν 1500 σπήτια καὶ εἶχομεν ἀπὸ μὲν τοὺς Ἕλληνας ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῶν καταρρευσάντων οἰκημάτων 320 καὶ ἀπὸ τοὺς Τούρκους περίπου 2000 θύματα καὶ πολλοὺς τραυματίας. Ὁ λαὸς ἐπὶ μῆνας κατῴκει ὑπὸ τὰς σκηνὰς καὶ ἀπὸ τὸν φόβον τοῦ δὲν εἶχε τὸ θάρρος νὰ μείνῃ εἰς τὰς οἰκίας του.

Χειροτέρα ἦτο ἡ κατάστασις εἰς τὰ περίχωρα. Τὴν ἐπομένην τοῦ σεισμοῦ ἀφίκετο ἐκ Σμύρνης πολυμελὴς ἐπιτροπὴ ἐράνων ἐκ τῶν εὐπόρων πατριωτῶν μας καὶ προσέφερεν ἱκανοποιητικὴν συνδρομὴν εἰς τοὺς σεισμοπαθεῖς. Εἶχομεν ἄνω τῶν πεντακοσίων πατριώτας ἐγκατεστημένους εἰς τὴν Σμύρνην πρὸ πολλῶν ἐτῶν.

Κατόπιν εἶχε χορηγηθῇ εἰς ὅλους τοὺς ἐκ Σπάρτης ἐπιστρατευθέντας, ἄδεια ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν, πρὸς ἀνακούφισιν τῶν οἰκογενειῶν τῶν στρατιωτῶν. Κατέπεσον πολλὰ δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ κτίρια, Ἐκκλησίαι καὶ τεμένη.

44) Παγκόσμιος πόλεμος. Ἀρχαὶ ὁδυνῶν.

Τὴν 20ὴν Ἰουλίου 1914 ἐκηρύχθη ἡ ἐπιστράτευσις ἐν Τουρκίᾳ καὶ εἴμεθα τῆς γνώμης ὅτι θὰ ἐπιστρατευθοῦν μόνον οἱ μετὰ τὸ 1886 γεννηθέντες. Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἡ Τριανδρία τῶν Ἐνβέρ, Ταλάτ καὶ Δζεμάλ τῶν Κυβερνητῶν τῆς Τουρκίας ἐξέδωκεν Νόμον περὶ γενικῆς ἐπιστρατεύσεως τῶν ἀπὸ 20 μέχρι 45 ἐτῶν ὁμογενῶν καὶ εὐτυχῶς ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς δυναμένους νὰ πληρώσωσιν ἀντισηκωμα στρατιωτικὸν λίρας χρυσᾶς Τουρκίας 44 διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν ἐκ τῆς στρατιωτικῆς θητείας. Λέγομεν εὐτυχῶς διότι διὰ τῶν χρημάτων ἐξηγοράζετο ἡ ζωὴ, κατόπιν μετὰ ἕν περίπου ἔτος τῇ εἰσηγήσει τῶν Γερμανῶν διοργανωτῶν τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ ἐδημοσιεύθη ὁ Νόμος περὶ ἐπιστροφῆς ὑπὸ τοῦ Δημοσίου τοῦ πληρωθέντος στρατιωτικοῦ ἀντισηκώματος καὶ ἐπεστρατεύθησαν ὅλοι ἀνεξαιρέτως, ὠδηγήθησαν οἱ τελειόφοιτοι τῶν Γυμνασίων καὶ τῶν Πανεπιστημίων, ὡς καὶ ὁ γράφων εἰς τὴν Σχολὴν τῶν ἐφέδρων ἀξιωματικῶν καὶ ἐξήλθομεν ἀπὸ τὴν Σχολὴν μὲ βαθμὸν ἀνθυπασπιστοῦ καὶ οἱ περισσότεροι τῶν πατριωτῶν μας ἀνυπότακτοι ἐπὶ τρία τέσσαρα ἔτη κατεδίκαναν αὐτοὶ τοὺς ἑαυτοὺς τῶν εἰς ἐκουσίαν φυλάκισιν καὶ ἐκρύβησαν εἰς τὰ κρυσφήγετα καταφύγιά των.

Κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1915 ὁ Γενικὸς Διοικητὴς τοῦ Ἰκονίου, ὁ τέταρτος τροχὸς τῆς ἀμάξης τῶν Νεοτούρκων, διέταξε τὴν εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Ἰκονίου ἐκτόπισιν 40—45 προκρίτων τῆς Σπάρτης, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν τρεῖς ἱερεῖς καὶ οἱ κ. κ. Γιάγκος καὶ Σπυράκης Παπάζογλου, Χαραλ. Ἀθανὰς ὀγλοῦ, Δαμιανὸς καὶ Φωκίων Καχραμάν ὀγλοῦ, Σωκράτης Ἐβρενογλοῦ, Χαρ. Χρηστίδης, Χαρ. Σινανίδης, Δαμιανὸς Στύλογλου, Κύριλλος Ἀγιάκλογλου, Ἀρτέμιος Τσένογλου, Ἰορδάνης Καπακογλοῦ, Ἱερεμίας Μοραλογλοῦ, Παῦλος Χοτζόγλου, Εὐστάθιος Ἀρσλάνογλου καὶ ἄλλοι, οἵτινες τῇ ἐπεμβάσει τῶν ἐν Σμύρνῃ πατριωτῶν μας ἐντὸς ἐνὸς μηνὸς περίπου ἔτυχον ἀμνηστίας καὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Σπάρτην, ἐνῶ ὁ γράφων

έκτοπισθείς έξ 'Ατταλείας μετά 31 προκρίτων είς τό Πόζ-
κηρ 'Ικονίου μετά παρέλευσιν ένός έτους ήμνηστεύθημεν.
Καθ' όλον τόν Παγκόσμιον πόλεμον έμαρτύρησαν έκ τών
κακουχιών πολλοί πατριώται μας ώς και ό μακαρίτης Ια-
τρός Λαμιανός Βασιλειάδης είς τά έργατικά τάγματα.

45) Τελευταία άναλαμπή τοῦ 'Ελληνικοῦ κανδηλίου

Όπως παντοῦ, οὔτω και έν Σπάρτη μετά τήν ύπογρα-
φήν τής έν Μούδρῳ άνακωχής τοῦ Νοεμβρίου 1918, οί έπι-
ζήσαντες όλοι έμεθύσαμεν άπό τήν χαράν μας, νομίζον-
τες ότι θά μείνωμεν αίωνίως είς τήν γενέτειράν μας και θά
ίδωμεν λαμπράς ήμέρας. Τότε ή Σπάρτη εύρίσκετο είς τήν
περιοχήν τής σφαίρας τής ζώνης τών 'Ιταλών, ήτις έπεκτεί-
νετο άπό τής 'Ατταλείας μέχρι 'Ικονίου, Νέας 'Εφέσου,
Κοιλάδος τοῦ Μαιάνδρου και Κιλικίας. Μετ' όλίγας ήμέ-
ρας τμήματα 'Ιταλικοῦ στρατοῦ, ό όποίος είχεν άποβιβα-
σθῇ άπό τήν Ρόδον είς τήν 'Αττάλειαν διά νά σκάψη τόν
τάφον τοῦ 'Ελληνισμοῦ, έπεσκέφθησαν τήν Σπάρτην και
έπέρασαν είς τό 'Ικόνιον.

Ή χαρά μας αὔτη ήτο ή τελευταία άναλαμπή· δέν έβά-
σταξε πολύ. Έπεσσωρεύθησαν έπί τής Σπάρτης νέαι συμ-
φοραί τραγικαί. Έπεβιβάσθη τήν 1 Μαΐου 1919 ό 'Ελλη-
νικός Στρατός είς τήν Σμύρνην, έγένετο ή κατοχή τής 'Ιω-
νίας και τοῦ 'Αϊδινίου, έφθασε μέχρι Τσιβριλίου και ήμείς
έπεριμέναμεν καθ' έκάστην άπό ώραν είς ώραν τήν άφίξιν
τών 'Ελλήνων και έχαιρετίζομεν αλλήλους με τήν φράσιν
«έρχονται, έρχονται» και δυστυχώς πρό τής άφίξεως αὐ-
τών ήμείς έξεδιώχθημεν.

Φεῦ, τότε ήρχισαν νά ύψώνωνται είς τόν όρίζοντα
μαῦρα σύννεφα· μετά τήν ύπό τών 'Ελλήνων κατοχήν τοῦ
'Αϊδινίου έθίγη μεγάλως ή φιλοτιμία και ή έθνική χορδή
τών Τούρκων. Πρώτος ένεφανίσθη ό άρχιληστής Δεμιρτζή
Μεχμέτ 'Εφές, ώς πρώτος έθνικός ήρως, διά νά έπιτεθῇ
κατά τών είσβολέων 'Ελλήνων, πανταχόθεν άτακτα στίφη
τέως λησταί και φονεῖς συνεκεντρώθησαν περί αὐτόν, έσχη-

ματίσθησαν τάγματα «κοκκίνης καὶ κυανῆς σημαίας» (άλ-μπαϊράκ, κοκ-μπαϊράκ) ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ καθ' ἡμᾶς ἐπικαλουμένου αἵμαχαροῦς σφαγέως, καὶ κατὰ τοὺς Τούρκους τιτλοφορουμένου «Μεγάλου Ἐθνικοῦ ἥρωος» Μεχμέτ ἐφέ, ὅστις τότε ἀπέβη τύραννος ὅλης τῆς περιφέρειας τῆς κειμένης μεταξὺ Ἀτταλείας, Σπάρτης, Βουρδουρίου, Ἀϊδινίου μέχρι Ἰκονίου καὶ ἀπόλυτος Διοικητής· ὁ προορισμός του ἦτο ἡ ἐξόντωσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἡ ἐνόχλησις τῆς Ἑλληνικῆς Στρατιᾶς ἐκ τῶν ὀπισθεν.

Τὰ ἄτακτα ταῦτα ληστρικὰ στίφη τοῦ Δεμερτζή Μεχμέτ ἐφῆ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Σπάρτης καὶ Ἀϊδινίου ἐπιτιθέμενα ληστρικῶς κατὰ τῶν Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων ἐτρομοκράτουν ταύτας μέχρι τῆς ἐδραιώσεως ἐν Ἀγκύρᾳ τῆς Κεμαλικῆς Κυβερνήσεως. Ἡ τρομοκρατία τοῦ Δεμερτζή Μεχμέτ ἐφῆ ἦτο ἐξωφρενῶν. Οἱ Ἕλληνες τῆς Σπάρτης ἐπὶ πολλοὺς μῆνας εἶχον περάσει μαρτυρικὰς ἡμέρας ἀγωνίας. Δὲν ἦσαν βέβαιοι ἂν μετὰ μίαν ὥραν θὰ εὐρεθῶσιν ἐν τῇ ζωῇ ἢ θὰ σφαγιασθῶσιν. Οὔτε ἐργασίαν, οὔτε περιουσίαν ἐσκέπτοντο, ὅτι διέτασεν ὁ ἐφῆς αὐθωρεὶ ἐξετελεῖτο. Ὑπὸ τύπον Ἐθνικοῦ ἐράνου ἐγένοντο δηώσεις καὶ ἐπιτάξεις. Εὐτυχῶς ἐτράβηξαν καρδιοκτύπημα οἱ ἐν Σπάρτῃ Ἕλληνες ἀλλὰ ἔδωσαν ἐν μόνον θῦμα, τὸν μακαρίτην Δαμιανὸν Καχραμάνογλου ταπητοβιομήχανον.

Εἰς τὰς βαρβαρότητας τοῦ ἐφῆ, ἀντέταξεν ἡ Κεμαλικὴ Κυβέρνησις ἅμα συνεκροτήθη καὶ ἐδραιώθη ἡ θέσις της, ἀπέστειλε τὸν Ραφῆτ βέην (κατόπιν ἀνακτητὴν τῆς Κ]πόλεως τὸ 1922) μὲ ἐπαρκὲς ἀπόσπασμα στρατιωτικὸν κατεδίωξε τὸν Ἐφῆν καὶ τὰ ὄργανα αὐτοῦ, κατετρόπωσε πάντελῶς τὴν συμμορίαν του. Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1920 ἡ Σπάρτη εἶχεν ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὴν τυραννίαν τοῦ Ἐφῆ καὶ ἐφιλοξένοι χιλιάδας ὁμογενεῖς ἐκρίζωθέντας ὑπὸ τοῦ Ἐφῆ ἐκ τῆς περιφέρειας Ἀϊδινίου μετὰ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ. Κατὰ τὴν ἐν Σπάρτῃ σύγκρουσιν ὁ Ἐφῆς μετὰ τῆς γυναικὸς του ἐδραπέτευσεν διὰ τινος ἀτραποῦ καὶ ἐσώθη, κατόπιν κατέφυγεν εἰς τὰ παλαιὰ λημέρια του καὶ ἐκρύβη, μέχρις οὗ ἐχορηγήθη ἀμνηστία ὑπὸ τοῦ Κεμάλ.

Μετὰ τὴν συντριβὴν τοῦ ληστρικοῦ συγκροτήματος τοῦ Ἐφὲ κατεσχέθησαν χρήματα καὶ κοσμήματα ἀξίας πολλῶν δεκάδων χιλιάδων λιρῶν, τὰ διαπραγέντα ἀπὸ τοὺς ὁμογενεῖς, καὶ ἀπεστάλησαν εἰς τὴν Ἀγκυραν. Ἀπὸ τὰ περιοδεύοντα Ἑκτακτα Δικαστήρια Ἀνεξαρτησίας οὐδεὶς ἐκ τῶν ὁμογενῶν κατεδικάσθη εἰς θάνατον.

Κατὰ τὰ τέλη Μαΐου 1921 ἤρχισεν ἡ ὁμαδικὴ ἐκτόπισις ὅλων τῶν ἀνδρῶν ἀπὸ 15 ἕως 70 ἐτῶν. Ἐκ τῶν ἐκτοπισθέντων μερικοὶ παρέμειναν μέχρι τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς εἰς τὴν περιοχὴν Ἀκσεράϊ, Χαλβαδερέ, Καϊσαρείας, Σεβαστείας, Μελιτινῆς, Χαρπούτ, Ἐρζερούμης, Βιτλὶς, Διαβερκῆρ καὶ διεσκορπίσθησαν ἕως τὰ Περσικὰ σύνορα. Ὡνομάζοντο αὐτοὶ οὐχὶ ἐξόριστοι ἀλλὰ κινητὰ πρόσωπα (ἐσχασὶ μανκουλέ), καθότι ὅλοι οἱ ὁμογενεῖς ἦσαν καταδικασμένοι πάντοτε νὰ κινηθοῦν ἀπὸ πόλιν εἰς πόλιν, ἀπὸ περιφέρειαν εἰς περιφέρειαν. Ἐκ τῶν ἀποσταλέντων πέραν τῆς Σεβαστείας 50 % ἐμαρτύρησαν ἀπὸ κακουχίας καὶ ἀσθενείας. Οὐδεὶς ἐσφαγιάσθη.

Ἡ θέσις τῶν ἐν Σμύρνῃ πατριωτῶν μας

Κατὰ τὸ 1920, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῶν ἐν Σπάρτῃ ἐπεκρέματο ἡ Δαμόκλειος σπάθη τοῦ Δεμερτζῆ Ἐφέ, οἱ ἐν Σμύρνῃ πατριῶταί μας διασκεδάζοντες ὑπὸ τὴν κυματίζουσαν κυανόλευκον Ἑλληνικὴν σημαίαν καὶ ὑπὸ τὰς ἰαχὰς τῶν ἑλληνικῶν ἐθνικῶν ὕμνων, ὠνειρεύοντο τὴν προσάρτησιν τῆς Πισσιδείας εἰς τὴν Ἰωνίαν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον μερικοὶ θερμόαιμοι, μὴ λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὴν θέσιν τῶν ἐν τῇ Κεμαλικῇ Τουρκίᾳ ἀδελφῶν καὶ συγγενῶν αὐτῶν, εἶχον ἰδρύσει ἐν Σμύρνῃ «Σύλλογον Πισσιδῶν», εἶχον ἐκτυπώσει Καταστατικὰ καὶ μακροσκελῆ ὑπομνήματα, τῶν ὁποίων τὰ ἀντίγραφα εἶχον ἀποστείλει καὶ εἰς τὸν γράφοντα, ὁ ὁποῖος ἀπέρριψε καὶ ἐπέστρεψεν αὐτὰ καὶ κατεπολέμησε κατηγορηματικῶς τὴν νοοτροπίαν αὐτὴν τῶν ἰδρυτῶν, καὶ δι' αὐτὸ κατεδικάσθη ὑπὸ τῶν φαντασιοπλήκτων ἐκείνων

Ὁ συγγραφεὺς ἐξόριστος εἰς Καισάρειαν τὸ ἔτος 1922
μετὰ τῶν συμπατριωτῶν, Ἰωάννου Οὐλκέρογλου, Νικο-
λάου Δημητριάδου καὶ Σταύρου Χοτζόγλου.

ἐπὶ μανίᾳ καταδιώξεως. Γελοῖον ἦτο τὸ ὅτι εἰς τὸ ὑπόμνημά των ὑπεστήριζον ὅτι ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Πισσιδείας ὑπῆρχον 250 χιλ. Ἕλληνες, ἐνῶ ἐξαιρουμένου τοῦ Καστελλορίζου, μόλις ὑπῆρχον 32—33 χιλ. Ἕλληνες ἦτοι τὰ 9% ὁλοκλήρου τοῦ πληθυσμοῦ καὶ διεξεδίκουν ὅτι ἡ χώρα μετὰ τῆς Μικρᾶς Ἀντιοχείας (Γιάλαβατς), Σίδης (εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Εὐρυμέδοντος ποταμοῦ), ὅπου δὲν ὑπῆρχεν οὔτε μία ψυχὴ ἑλληνικὴ, πρέπει νὰ δοθῇ ὑπὸ τὴν ἐντολὴν τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο ἤθελεν ὑποβάλλῃ μία διμελὴς Ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἐκ δύο ἱατρῶν Πισσιδῶν εἰς τὸ Ἀνώτατον Συμβούλιον τῆς συνθήκης τῶν Βερσαλλιῶν διὰ νὰ ἀναγκάσουν τὴν Κεμαλικὴν Κυβέρνησιν νὰ λάβῃ δρακόντεια ἐξοντωτικὰ μέτρα ἐναντίον ὅλων τῶν Πισσιδῶν. Εὐτυχῶς ὁ ὑπέρμετρος ζῆλος τῶν ἱδρυτῶν κατεπολεμήθη ὑπὸ τοῦ γράφοντος καὶ ἐματαιώθη.

Δὲν θεωροῦμεν καὶ ἀξιομέεμπτους τοὺς ἱδρυτὰς τοῦ ἀναφερομένου Συλλόγου, ἐφ' ὅσον τότε ἦτο ἡ μόδα νὰ ὑποβάλλωνται μακροσκελῇ ψηφίσματα καὶ ὑπομνήματα μὲ χιλιάδας ὑπογραφῶν καὶ σφραγίδας, διὰ τῶν ὁποίων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν περὶ μειονοτήτων βάσεων τοῦ Οὐϊλσῶνος, ἔχουν δημιουργηθῇ διάφορα μικρὰ Κράτη ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Κοινωνίας τῶν Ἑθνῶν καὶ ὑπὸ τὰς ἐντολὰς τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, διὰ τὰ ὁποῖα μετὰ τὴν λήξιν τῆς ἀνθρωποσφαγῆς ταύτης, εὐχόμεθα ἀνεξαρτησίαν καὶ ἐλευθερίαν.

Δυστυχῶς οἱ ἐλευθερωθέντες πατριῶται καὶ συγγενεῖς μας οὐδόλως ἐλάμβανον ὑπ' ὄψιν τὴν θέσιν τῶν ἐν τῇ Κεμαλικῇ περιφερείᾳ ἐγκαταλειφθέντων, ἐφόσον τότε οὔτε τὰ Πατριαρχεῖα ἐμερίμων ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἐγκαταλειφθέντων καὶ ἐνόμιζον μόνον ὅτι διὰ τῶν μακροσκελεστάτων τηλεγραφικῶν διαμαρτυριῶν αὐτῶν πρὸς τὸ Ἀνώτατον Συμβούλιον τῶν Βερσαλλιῶν ἤθελε βελτιωθῇ ἡ θέσις μας. Δὲν ἐγνώριζον τὴν νοοτροπίαν τῆς νεοῖδρυθείσης Κεμαλικῆς Δημοκρατίας, τὴν ὁποίαν ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμὴν ὑπεστήριζαν οἱ Γάλλοι, οἱ Ρῶσσοι, καὶ ἀπὸ τὴν ἡμέραν τῆς εἰς Σμύρνην ἀποβιβάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, ὁ προαιώνιος ἐχθρὸς τῶν Ἑλλήνων, ὁ Ἰταλός, φανατικώτατος ὅλων.

Μετὰ τὰ γεγονότα τῆς ἐκστρατείας τοῦ Σαγγαρίου, βροντοφώνως ἐφωνάξαμεν διὰ τῆς ἐν Καισαρείᾳ ἐκδοθείσης ἐφημερίδος μας, περὶ τῆς Ἑλληνοτουρκικῆς προσεγγίσεως, ἀλλὰ οὐχὶ μόνον δὲν εἰσηκούσθημεν, ἀλλὰ καὶ ἐκατηγορήθημεν.

Ἡ ἐκρίζωσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ

Ἦτο πεπρωμένον νὰ ἐκριζωθῇ ἐκ Μ. Ἀσίας ὁ Ἑλληνισμὸς μετὰ παρέλευσιν τριάκοντα περίπου αἰώνων. Ἦτο πεπρωμένον ὁ Σταυρὸς νὰ παραχωρήσῃ τὴν θέσιν του εἰς τὴν Ἡμισέληνον, νὰ μετατραπῶσιν αἱ Ἐκκλησίαι εἰς Τεμένη καθότι οἱ Κυβερνήται τῆς Ἑλλάδος δὲν εἶχον ἀκούσῃ τὴν γνώμην τοῦ ἀειμνήστου Ἐθνικοῦ Κυβερνήτου Ι. Μεταξᾶ. Αἴφνης μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Κεμαλικῶν στρατευμάτων κατάκτησιν τῆς Σμύρνης, ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ Νουρεδδὶν Πασᾶ ἀπελύθη ἐγκύκλιος πρὸς ὅλας τὰς Στρατιωτικὰς Ἀρχὰς διὰ τὴν ἐκδίωξιν ὅλων τῶν Ἑλλήνων, ἐκοινοποιήθη αὕτη διὰ τοῦ Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου Παπᾶ Ἰωακείμ πρὸς τὰ γυναικόπαιδα, καθότι οἱ ἄρρενες ἀπὸ 15 μέχρι 70 ἐτῶν εἶχον ἐκτοπισθῇ πρὸ δέκα ἕξ μηνῶν πρὸς τὴν Μεγάλην Ἀρμενίαν. Τὸ τί ἔγινε κατὰ τὴν κοινοποίησιν τῆς ἀπανθρώπου ταύτης διαταγῆς δὲν δύναται νὰ περιγραφῇ. Ἔτρεμον καὶ ἐθρηνοῦσαν ὅλοι. Ἦρχισαν νὰ πωλοῦν τὰ ἔπιπλά τους καὶ νὰ ἐτοιμάζωνται διὰ τὴν ἔξοδον. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας περὶ τὰς τέσσαρας χιλιάδας γυναικόπαιδα προπορευομένων τῶν δύο ἱερέων καὶ 8 — 10 ὑπερηλίκων γερόντων ἤρχισεν ἡ τραγικὴ ἔξοδος τῶν πατριωτῶν μας, ὁμοία πρὸς τὴν ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς αἰχμαλωσίαν ὁδηγίαν τῶν Ἰσραηλιτῶν. τὰ δάκρυα, τὸν θρῆνον καὶ τὸν κοπετὸν τοῦ ἐκ τῶν προαιωνίων ἐστιῶν ἐκριζωθέντος κόσμου διὰ νὰ περιγράψῃ χρειάζεται κάλαμος δυνατός... Ὅπως πάντοτε καὶ πανταχοῦ εἰς τὴν Κοινωνίαν εὐρίσκονται τὰ καθάρματα, ἐνεφανίσθησαν ἐκείνην τὴν τραγικὴν ἡμέραν καὶ μερικοὶ ἐπιτήδειοι ἀπατεῶνες, οἵτινες ἐπωφελοῦμενοι τῆς εὐκαιρίας, ἐξεμεταλλεύθησαν μερικοὺς ἀφε-

λεῖς. Ἐπειδὴ ἡ τοπικὴ Ἀρχὴ πρὸς ἐκτέλεσιν ἀνωτέρας διαταγῆς περὶ ἀπαγορεύσεως ἐξαγωγῆς τοῦ χρυσοῦ, ἔκαμε σωματικὴν ἔρευναν ἐπὶ τῶν ἐξερχομένων, αὐτὰ τὰ καθάρματα παρουσιάσθησαν εἰς μερικοὺς ὡς προστᾶται καὶ παρέλαβον τὰ χρυσᾶ νομίσματα καὶ τὰ κοσμήματα αὐτῶν μὲ τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι θὰ τοὺς τὰ παραδώσωσι μετὰ τὴν διάβασιν ἐκ τοῦ φυλακίου τῆς ἐρεῦνης, καὶ κατόπιν ἐξηφανίσθησαν. Ὁ λαὸς ἀφοῦ προσεκίνησε τὰς Ἀγίας Εἰκόνας καὶ ἀπεχαιρέτισε μετὰ δακρύων τοὺς τάφους τῶν γονέων του, μερικοὶ πεζῇ, μερικοὶ ἐκμισθώσαντες διάφορα μεταφορικὰ μέσα, ἀπεχαιρέτισαν τὴν γενέτειραν ἡμῶν. Ἦγον τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν πρὸς τὴν Ἀττάλειαν καὶ μετὰ πενθήμερον πορείαν ἔφθασαν ἐκεῖ· εὐτυχῶς καθ' ὁδὸν δὲν ἐγένετο οὐδεμία ἐπίθεσις κατὰ τῆς τιμῆς, τῆς ζωῆς καὶ περιουσίας τῶν γυναικοπαίδων· σῶοι καὶ ἀβλαβεῖς ὅλοι εἰσῆλθον εἰς τὴν Ἀττάλειαν, καὶ ἐκεῖ ὡσαύτως ἔτυχον φιλοξενείας ὑπὸ τῶν Τούρκων· μετὰ 15—20 ἐπεβιβάσθησαν ἐπὶ τῶν ἐλληνικῶν ὑπερωκεανείων γυμνοὶ καὶ πεινασμένοι καὶ κατέφυγον εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς μητρὸς ἡμῶν Ἑλλάδος καὶ ἀπέκτησαν τὸν τιμητικὸν τίτλον τοῦ πρόσφυγος.

Οὕτως ἔληξε τὸ τραγικὸν δράμα τῆς ἐκριζώσεως ἡμῶν, πρωτοφανὲς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος εἰς δόξαν καὶ τιμὴν τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος.

Διατὶ ὠνομάσθη Σπάρτη

Διαφωνοῦσιν οἱ ἱστορικοὶ περὶ τῆς ἱστορικῆς ὀνομασίας τῆς Σπάρτης. Μερικοὶ λέγουν ὅτι ὑπῆρχεν εἰς τὴν ἀρχαιότητα μία πόλις ὀνομαζομένη «Βάρις» καὶ ἐφόσον ἔλεγον πηγαίνομεν εἰς «Βάριν» παρήχθη ἡ λέξις «Σπάρτη», ὅπως ἀπὸ τὴν φράσιν εἰς Νικομήδειαν (Ἰσμίτ), εἰς Πόλιν (Ἰστανπόλ). Ἄλλοι πάλιν λέγουν ὅτι, ἐπειδὴ τὰ σπήτια ἦσαν σπαρμένα ἐπὶ τοῦ ὁροπεδίου, δι' αὐτὸ ὠνομάσθη «Σπάρτα». Εἰς αὐτοὺς θ' ἀπαντήσουν οἱ νέοι ἐπιστήμονες πατριῶταί μας. Ἡμεῖς ἐπιμένομεν ὅτι εἴμεθα ἀπόγονοι τῶν

ἐκ Λακωνίας Σπαρτιατῶν, τῶν γνωστῶν πολεμιστῶν, τῶν προσληφθέντων εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν τῶν Περσῶν, καὶ τοῦτο ἀποδεικνύουσι σήμερον τὰ παλληκάρια μας κατὰ τὴν ἐξόντωσιν τῶν καθαρμάτων τοῦ Μουσσολίνη. Εἴμεθα ἀπόγονοι Πισσιδῶν, τοὺς ὁποίους οὔτε ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ἠδυνήθη νὰ τοὺς καθυποτάξῃ.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἀγαπητοί μοι πατριῶται.

Αὐτὰ γράφομεν διὰ νὰ ἔχωσιν οἱ μὲν Νέοι ἀμυδρὰν τινὰ ἰδέαν περὶ τῆς φιλτάτης ἡμῶν γενετείρας καὶ οἱ γέροντες ἀναμιμνησκόμενοι τὸ παρελθὸν νὰ κατευνάσωσι τὴν κατατρώγουσαν αὐτοὺς νοσταλγίαν. Ἡ νοσταλγία εἶναι νόσος ἔμφυτος εἰς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἐπιδεινοῦται εἰς τὰ γεράματα.

Συνιστῶμεν εἰς τοὺς Νέους νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὰς ὁμαδικὰς ἐκδρομάς, νὰ ἐπισκεφθῶσι τὴν ὠραίαν Σπάρτην, νὰ συγκρίνωσι τὰ γραφόμενά μας μὲ τὰ βλεπόμενα, ν' ἀναλάβωσι νέαν ζωὴν ἀπὸ τὰ φυσικὰ τοπεῖα καὶ ἀπὸ τὰ νερὰ τῶν ζωοδόχων Πηγῶν, νὰ ὑποβάλωσι τὰ σέβη μας εἰς τὰ μνημεῖα τῶν γονέων μας καὶ ἐπιστρέφοντες νὰ μᾶς φέρωσιν ὡς δῶρον μερικὰ μπουκάλια νερό, διὰ νὰ τὰ μεταχειρισθῶμεν πρὸς ραντισμὸν τῶν τάφων μας.

Εἴμεθα βέβαιοι ὅτι θὰ τύχωσι θερμοτάτης φιλοξενίας ἐκ μέρους τῶν τέως πατριωτῶν μας Τούρκων, πρὸ πάντων σήμερον, ὁπότε ἔχει ἐγκαινιασθῇ νέα περίοδος τῆς εἰλικρινεστάτης Ἑλληνοτουρκικῆς φιλίας καὶ συνεργασίας.

Οἱ γράφοντες πρὸ εἴκοσι ἐτῶν περὶ Ἑλληνοτουρκικῆς προσεγγίσεως καὶ συμφιλίωσεως ἔθεωροῦντο ἔθνικοι προδότες, σήμερον δὲ οἱ ἐγκαινιάσαντες τὴν νέαν περίοδον τῆς Ἑλληνοτουρκικῆς φιλίας θεωροῦνται Ἐθνικοὶ Εὐεργέται καὶ ἡμεῖς καυχώμεθα βλέποντες τοὺς ἀγλαοὺς καρποὺς τῆς τοιαύτης φιλίας ἣτις ἐθεμελιώθη κατόπιν ἐκρίζωσεως ἡμῶν.

Ἀθῆναι τῇ 30 Ἰανουαρίου 1941

Ὁ Γράφων
ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ (ΤΣΕΝΕΟΓΛΟΥ)
τέως Δικηγόρος